ZOZOLA

tweemaandelijks stripinformatieblad

december 1996 // januari 1997

90

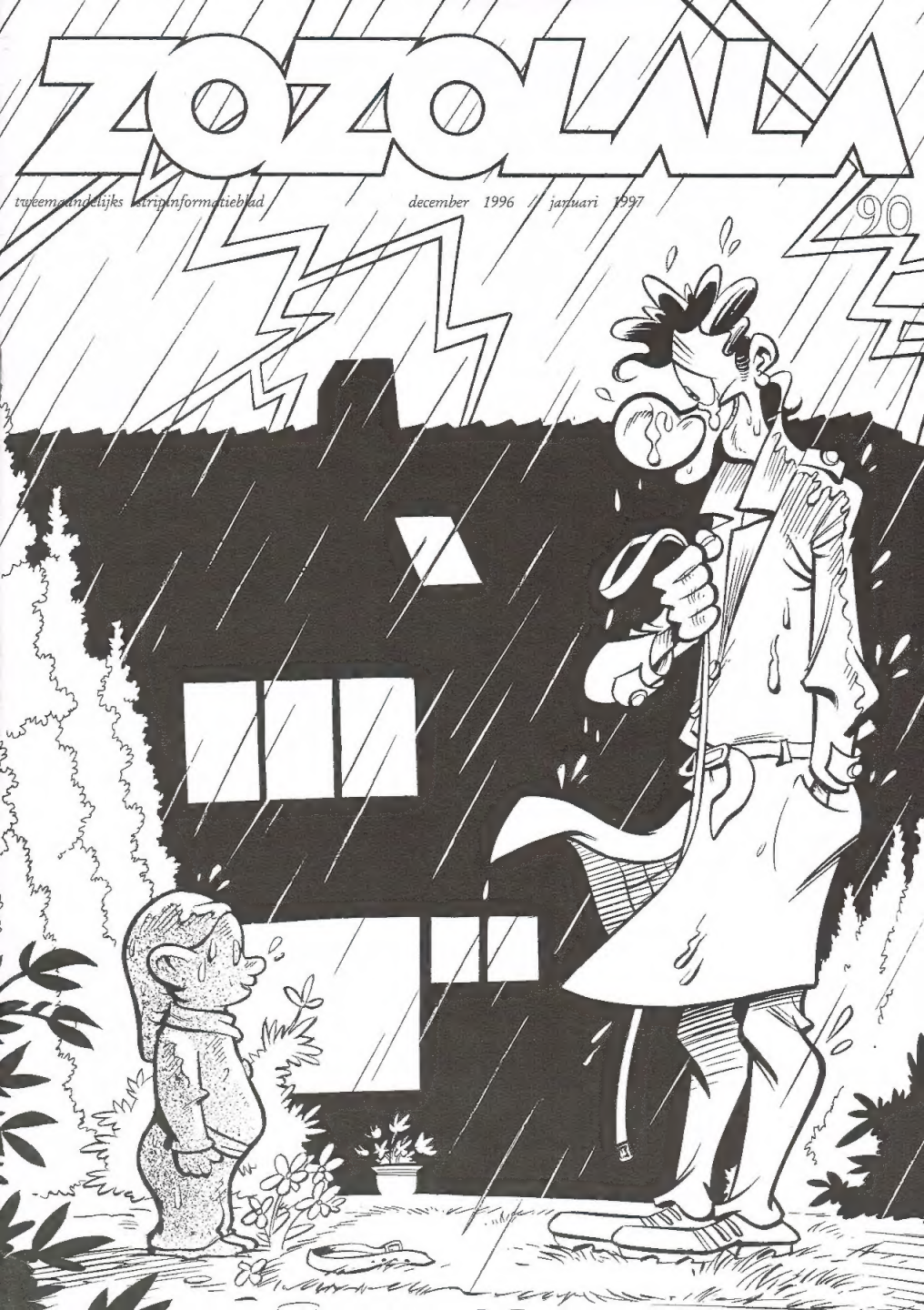

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 5121916

AMSTERDAM
LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 6267543

RICHARD
Rombout Hogerbeetstraat 78
1052 HX / 020 - 6842923

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 6684764

NOU MOE!?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 6936345

ANTWERPEN
BEO
Hopland 15
2000 / 03 - 2332536

BUDDYS
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 2321631

MEKANIK STRIP
Sint Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 2342347

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 5427202

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 4420909

ASSEN
PLOK. STRIPS EN EH...
Zaagmolen 31 DINGES!
9401 BR / 0592 - 313292

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 247462

BEVERWIJK
MICHEL STRIPS
Zwarte Markt (Hal 6)
(za. & zo.) / 079 - 3310128

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 5214153

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 337112

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 5131486

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 2126097

DEN BOSCH
SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS / 073 - 6145530

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 104-c
2512 AZ / 070 - 3634115

MIEKE'S STRIPTIEK
Chasséstraat 71
2518 RW / 070 - 3650738

DEN HELDER
BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH / 02230 - 612377

PANDA
Frederikstraat 955 - 959
2514 LJ / 070 - 3635950

WALK IN
Rijnstraat 12-a
2515 XP / 070 - 3819276

DORDRECHT
SJORS
Schefferplein 1
3311 EJ / 078 - 6142012

EINDHOVEN

GEEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 584380

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 2277086

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 01100 - 214691

DE POORT
Nederkouter 137
9000 / 09 - 2253128

DE SCHAAR
Serpentstraat 26 - 28
9000 / 09 - 2255091

GRONINGEN
LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC / 050 - 3148540

HALLE
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 3561589

HASSELT
WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 228200

MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 3132521

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 02290 - 218623

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Klein Schavernek 4
8911 BV / 058 - 2127997

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 2151600

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 5126404

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 5121802

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 225840

MECHELEN
DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 / 015 - 217605

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 634747

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 235586

ROTTERDAM
DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 4613147

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 4132070

SCHIEDAM
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20-a
3112 GB / 010 - 4262584

NOORD
Zaagmolendrift 35 t/m 41
3036 JX / 010 - 4664368

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 4331710

SINT TRUIDEN
DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 / 011 - 671739

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 5358319

TORHOUT
't STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 217182

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 / 014 - 428829

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 2318472

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 2334357

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 3544069

WAREGEM
BLITZ
Stormestraat 147
8790 / 056 - 610158

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 4221077

Nieuwe lente, oud geluid

Twee jaar geleden kondigden we aan dat er een nieuwe lente was aangebroken in de Nederlandse stripwereld. Alle voortekenen waren gunstig. De infrastructuur bood de stripmakers een mooi traject van het a-selecte amateurblaadje via het betere amateurwerk (Incognito, Iris) *en het semi-professionele niveau* (Zone 5300) *naar het professionele platform met o.a.* Sjosji, *dat langzamerhand steeds meer plaats inruimde voor aanstormend talent. Bovendien was er veel onderling contact tussen de stripmakers.*

Het oogt goed, maar is in werkelijkheid ontstellend fragiel. Eén stevige nachtvorst en het hele lentegevoel is verdwenen. De mooi ogende infrastructuur staat of valt met het enthousiasme van gedreven liefhebbers die na enige jaren uitgewoond moeten afhaken, of de betrokkenheid van een geldschieter wiens financiële reserves ook niet onuitputtelijk zijn.

Het enige wat de jonge stripknop werkelijk in volle kleurenbloei kan doen ontluiken, is een structureel subsidiebeleid. Een beleid dat erop gericht is een degelijk podium te creëren, waarop de stripkunstenaars blijvend hun kunsten kunnen vertonen.

de redactie

het enthousiasme van de liefhebber kent natuurlijk ook z'n grenzen... één nachtvorst en 't is te gevoel is verdwenen...
en is een structureel subsidiebeleid of een betrokken geldschieter nodig, om 't tij te keren! dan komt de jonge stripknop pas tot bloei!
ZLZL
ZLZL

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH, Bilthoven, Nederland

REDAKTIE: Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest

LAY-OUT: Toon Dohmen, Gerard Zeegers

ADMINISTRATIE: Pieternel de Jager

VASTE MEDEWERKERS: Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, Inktvis Prutduktie, Mike Marsfelder, Bert van der Meij, Pieter van Oudheusden, Karin van Wylick

DRUK & AFWERKING: Drukkerij SSN (Nijmegen), Van den Burg Boekverzorging (Weurt)

BIJ DE VOORPLAAT: Originele voorplaat van Gerard Leever

ABONNEMENTEN ZIJN MOGELIJK voor één jaar (*f* 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (*f* 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.

ABONNEMENTEN GAAN IN na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1648405\84 (B) t.n.v. Stichting Zet.El te Tilburg o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

Copyright 1996 bij Stichting Zet.El. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

OPLAGE: 7.000 exemplaren
ISSN: 1382 - 8630

Tranen op papier

Vallen en opstaan met Gerard Leever

Gerard Leever interviewen is in zekere zin Gleevers dagboek *binnenstappen. Het betekent aanbellen bij het Arnhemse rijtjeshuis dat het omslag van zijn* Dagboek *siert, Daan horen spelen met zijn Thunderbirds, Wilma die halverwege het gesprek komt vragen of het goed gaat, en Lonneke en Kelly schoorvoetend thuis zien komen van school. "De kinderen zijn wat verlegen," glimlacht Gleever wanneer de meiden snel naar boven vluchten. "Net als hun ouders." Vervolgens blikt de trotse huisvader tevreden over het gazonnetje achter het huis, waar een terra cotta tuinkabouter het graf van het hondje Dopey markeert.*

Wilma, het rijtjeshuis, de kinderen, Dopey, het zijn oude bekenden voor de lezers van Gleevers dagboek. *Zelfs het interview valt op de eerste pagina's van het Dagboek al aan te treffen. ("Dan heb je naast de strips ook de achtergronden direct bij de hand. Dat vond ik bij* Et Franquin créa la gaffe, *Numa Sadouls definitieve boek over Franquin, ook zo leuk.") Al veertien jaar gebruikt Gerard Leever (1960) zonder valse schaamte zijn persoonlijke omgeving voor zijn bitterzoete dagboekstrips. In die tijd hebben de* Dagboek-*afleveringen in* Striprofiel *en* Stripschrift *Gleever een kleine, maar schare trouwe lezers opgeleverd. Met als resultaat dat hij tijdens de jongste Bredase Strlpdagen eindelijk de eerste bundeling van zijn* Dagboek-*strips kon signeren.*

Wie het begin van Gleevers carrière kent, zal zich over dit succes nauwelijks verbazen. In vogelvlucht: na een bedompte jeugd in Blaricum en een weinig uitdagende diensttijd, krijgt de jonge Gleever zijn eerste betaalde opdracht: het tekenen van de puzzelpagina in *Eppo*. Gleever herinnert de lezers van zijn *Dagboek* nog regelmatig aan dit glorieuze begin. Hierna kan het met zijn carrière alleen maar beter gaan. Met onverminderd enthousiasme zet de jonge stripmaker door. Al gauw brengt zijn gang naar de *Eppo*-redaktie hem in contact met geestverwanten, andere ambitieuze beginnende tekenaars die hun geluk ook bij het Haarlemse jeugdblad komen beproeven. Twee van hen, René Meulenbroek en Hanco Kolk, achten de geesten gelijkgestemd en nodigen Gleever uit voor een tijdelijk verblijf bij hun Studio Arnhem. Naast beide reeds genoemde Studio-medewerkers maakt de Blaricummer daar kennis met ander jong talent, Ben Jansen en Aloys Oosterwijk. Een maand later woont Gleever definitief in Arnhem.

"De eerste maanden bij Studio Arnhem waren een hele leuke tijd. Veel feestjes, regelmatig bij elkaar over de vloer en altijd samen uit eten. Het was voor mij echt een openbaring. Ook omdat ik niet gewend was dat de mensen om me heen eveneens met strips bezig waren. Mijn broer las weliswaar strips, maar maakte ze niet zelf. Op de Studio zag ik hoe anderen met documentatie omgingen en dat soort dingen."

Het is begin jaren tachtig. Ook in Arnhem beleeft de punk haar nadagen. De zwartgalligheid van de new wave gaat echter aan de twintigers van Studio Arnhem voorbij.

"De sfeer in de Studio was zeker geen no future. *Er was juist heel veel ambitie. Langsgaan bij bladen. Zo zijn we een keer met zijn allen naar Brussel geweest, naar de redakties van* Kuifje *en* Robbedoes. *Ik zou dat alleen nooit gedaan hebben. Het was heel leuk om mee te maken."*

Na de eerste maanden van euforie blijkt Studio Arnhem toch niet zo'n ideale werkplek te zijn als aanvankelijk leek. Het groepsleven begint de jonge Gleever op te breken.

"Er waren verschillende meningen over waar het met Studio Arnhem naartoe moest. Vooral René en Hanco waren nogal dwingend. Zij vonden bijvoorbeeld dat het een bedrijf moest worden. Dat zag ik totaal niet zitten. Ik vond dat het moest doorgaan zoals het was. Dat er niet teveel verplichtingen moesten komen. Want daar kan ik niet goed tegen. Dan klap ik dicht. Als ik toentertijd meer voor mijn mening opgekomen was, had het op zich nog niet zo'n probleem hoeven zijn. Maar ik ben nu eenmaal iemand, die het niet gelijk zegt als iets hem niet zint. Problemen krop ik meestal op. Mijn eigen karakter zat me daar gewoon in de weg."

Dat hij niet zo'n dominante persoonlijkheid had, was op de *Eppo*-redaktie ook al duidelijk geworden.

"Bij themanummers zat iedereen daar bijvoorbeeld cartoontjes te verzinnen. Ik durfde me dan niet zo in die groep te laten gelden. Als ik met iemand als Wilbert Plijnaar moest samenwerken, klapte ik gelijk dicht. Gewoon uit angst voor zijn mening. Ik bedoel, dat is iemand die er zoveel kaas van heeft gegeten. Maar als ik dan eenmaal thuis was, dan kwam het wel. Dan bedacht ik wel een hoop grapjes. Meestal doe ik dat in bad. Ik moet dan echt helemaal niets om mij heen hebben."

Gleever eerste dagboekstrips dateren al van zijn diensttijd. Geïnspireerd door de teksten van zijn dienstmaat Stoker en de verveling, schetst Gleever - bijnaam Schuimpie - hoe het leger van gezonde Nederlandse knullen een man probeert te maken. Eenmaal afgezwaaid trekt Gleever samen met Stoker en zijn vriend Jan Putting erop uit. De mannen willen bijzondere dingen meemaken om het dagboek nieuw leven in te blazen. Bij het Leger des Heils overnachten tussen daklozen, rondneuzen in homo-bars en zelfs een bezoek aan de Strip-2daagse leveren stof

voor de volgende aardige dakboekstrips. Maar daarna is de koek op. Hoerenlopen of parachutespringen zijn voor de dagboek-auteurs geen reële opties. Het dagboek lijkt een zachte dood te sterven. Op dat moment - we zijn dan weer aanbeland bij de begintijd van Studio Arnhem - maakt Gleever het dagboekverhaal *Egostrip*. "Vanaf dat moment werd *Gleevers dagboek* opeens echt persoonlijk. Voor mijn gevoel is die aflevering het echte begin van mijn dagboek-reeks," staat voorin de *Dagboek*-bundeling te lezen. En inderdaad biedt de *Egostrip* voor het eerst de curieuze mengeling van zelfspot, sentiment, cynisme en jongensachtige ongein, die de latere *Dagboek*-afleveringen kenmerkt. Voor het eerst gebruikt Gleever zijn dagboekstrip als uitlaatklep voor zijn eigen gevoelens.

afstand van nemen. Tijdens het maken van zo'n strip schiet ik dan wel weer helemaal vol. Het komt dan wel weer allemaal terug."

Over de originelen van *Gleevers dagboek* zijn de nodige tranen uitgestort. Die tranen in het papier verbergen een grote mildheid, de tegenpool van Gleevers harde grappen over zelfmoordpogingen, eenzaamheid en de *Eppo*-redaktie.

Alle illustraties uit Gleevers dagboek. Linksonder geschetste grappen voor Van papulopustels en erytheem

"Ik denk dat je aan Gleevers dagboek *kunt zien, dat er boosheid in zit. Denk maar aan het portret van de* Eppo*-redaktie als een stelletje sjoelende malloten, of aan de grapjes over mijn ouders. Die grappen zijn ontstaan vanuit een bepaalde boosheid. Zonder dat de mensen waar het om gaat dat overigens wisten, want ik laat die woede niet merken. Als die boosheid later verdwijnt, zoals in het geval van mijn ouders, maak ik veel minder gauw van die harde grappen. Op zich is dat wel weer jammer. Ik bedoel, aan die opvoeding heb ik een paar leuke* Dagboek*-strips overgehouden. Het aardige van het* Dagboek *is, dat ik op een positieve manier iets kan doen met de dingen waar ik mee zit. Zoals de dood van mijn hond, daar kan ik dan toch weer iets leuks mee doen. Dat Dopey er niet meer is, blijft erg. Maar met zo'n strip kan ik er weer even*

"Ik heb wel een beetje een dubbele aard, denk ik. Aan de ene kant ben ik echt zo sentimenteel. Aan de andere kant kan ik ook een harde, cynische figuur als Lou Reed waarderen.
Dat dubbele is ook wat me aantrekt bij die oude filmkomieken, Charlie Chaplin, W.C. Fields. De tragiek van wat ze uitbeelden, die tragische humor. In een van de films van Chaplin zit bijvoorbeeld zo'n grapje dat hij in een danstent verliefd naar een danseresje staat te staren. Die danseres kijkt dan op een gegeven moment naar hem. Chaplin is dan helemaal verrukt. Dan blijkt - het is een grap van niks op zich - dat ze naar iemand achter hem kijkt. Heel tragisch en herkenbaar, voor mij en voor iedereen."

Naast de films van Chaplin en W.C. Fields noemt Gleever ook *E.T.* en Frank Capra's *It's a wonderful life* als voorbeelden. Klassieke verhalen met een kop en een staart, die rijkelijk op het gemoed werken. Op het gebied van strips liggen Gleevers voorkeuren eveneens bij de vaste waarden uit het verleden.

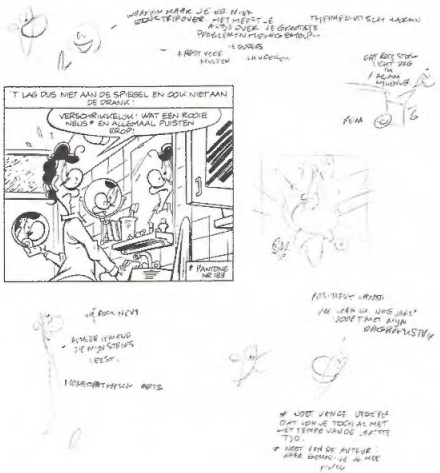

"Ik heb eigenlijk wel genoeg aan die oude strips: het werk van Kurtzman, Franquin, Uderzo, Morris, Vandersteen, Macherot, Jacobs. Die strips zijn goed getekend, gericht op het vertellen van een verhaal. De eerste afleveringen van Asterix *en* Toenga *vind ik bijvoorbeeld heel erg pure strips. Later glijden ze helaas soms wat af naar mooitekenarij. Dan gaan bijvoorbeeld bij* Toenga *opeens sommige dingen buiten de pagina lopen.*
Bij de Clifton- *en* Chlorofyl*-verhalen van Macherot trekt de ogenschijnlijke simpelheid van die strips me. Het ziet er vaak uit alsof iedereen het zo kan tekenen. Maar als je dat probeert, zie je dat het absoluut niet zo gemakkelijk is. Ook vind ik de onderhuidse humor in die verhalen heel knap. Het is meestal niet zozeer de grap waar je om moet lachen, maar meer de hele figuur op zich. Bij Uderzo vind ik dat ook heel sterk. Ik las laatst een scène uit een oude* Asterix *en dacht toen dat als iemand anders het getekend zou hebben, niemand erom zou hebben moeten lachen. Ik vind Goscinny ook hartstikke goed, hoor, maar Uderzo geeft echt de humor eraan.*
Als ik een strip koop, is het dus meestal gewoon een herdruk van iets. Nieuwe strips spreken me minder aan. Wat ik wel weer mooi vind, is het werk van Pratt. Dat is weer dat dubbele in me. Aanvankelijk vond ik het niks, maar naderhand heb ik Pratts tekenwerk en het gebrek aan illusies bij zijn personages leren waarderen."

Vergeleken met zijn geliefde klassieke strips gaat Gleever in zijn *Dagboek* wel een stuk verder. In al zijn mildheid zet Gleever genadeloze grappen op papier. Vooral zijn ouders en Wilma moeten het ontgelden. Gleever benadrukt dat hij zich streng

doch rechtvaardig opstelt.

"Het moet wel waarheidsgetrouw blijven. Ik heb een paar hele leuke scenario's liggen die ik niet gebruik, omdat ze de waarheid teveel overdrijven.
Ik kan wel een voorbeeld noemen. Ik had altijd gehoord dat mijn vader niet bij mijn geboorte aanwezig was. Hij zou in het duivenhok gezeten hebben. Daar had ik dus allemaal grapjes over gemaakt. Later bleek dat het helemaal niet zo was. Dan kan ik dat niet gebruiken. Dat kan ik niet maken. Die aflevering vond ik zelf wel heel leuk. Dus wat dat betreft vind ik het wel heel jammer, dat hij bij die bevalling is geweest."

Op deze ongebruikte, verborgen pagina's van *Gleevers dagboek* zijn weinig grappen over de auteur zelf te vinden. Over zichzelf heeft Gleever de waarheid altijd beschikbaar. Dan zijn er geen excuses.

"Ik denk inderdaad niet dat ik veel remmingen heb. Alleen als het over anderen gaat. Het duurt overigens wel altijd even voor ik een onderwerp in het Dagboek *opneem. Als ik ergens heel erg mee zit, zoals met die rode neus in* Van papulopustels en erytheem, *kan ik er niet meteen een grap over maken. Dat is op zo'n moment een veel te serieus en akelig onderwerp voor mij. Pas na een tijdje kan ik het dan van een afstand zien. En omdat je de ervaring van binnen dan ook nog heel goed kent, kun je er dan iets leuks mee doen. Het laatste beetje schaamte is dan weg."*

Eigenlijk wil Gleever nog steeds hetzelfde als op zijn tiende. Voor hem geen plannen voor film of televisie. Evenmin voelt hij de dringende behoefte om het grote publiek via *De Nieuwe Revu* of *Playboy* te bereiken. Liever publiceert hij in stripbladen. Daar zit zijn publiek, denkt hij.

"Ik wil alleen strips tekenen. Ik heb verder geen echte ambities. Ik denk dat ik op dat gebied gewoon een vrij rechtlijnige manier van denken heb.
Ik merk ook wel eens dat ik een van de weinige stripmakers ben, die nog stripbeurzen afgaat en het nog leuk vindt ook. Dat schijnt heel erg bijzonder te zijn. Om als tekenaar ook verzamelaar te zijn. Dat zie je niet zoveel meer. Qua smaak ben ik eigenlijk sinds mijn tiende niet veranderd. Het is gewoon een oude liefde die nooit is weggegaan."

Momenteel lukt het Gleever redelijk om rond te komen van zijn oude liefde. Zijn werk voor *Taptoe, Suske & Wiske Weekblad* en de *Donald Duck*, plus Wilma's inkomsten als inkleurster, maken het het gezinnetje mogelijk om het einde van de maand te halen. In de toekomst zou hij graag weer een humoristische avonturenstrip à la *Het Felix Flux Museum* maken. Op het moment is de tijd daar nog niet rijp voor, vermoedt Gleever.

"Ik vind de mix van humor en avontuur, zoals je die ook ziet bij Tanguy en Laverdure, *heel leuk. Alleen zit volgens mij zit op dit moment niemand op een avonturenstrip te wachten. Tenminste, het is tegenwoordig allemaal kort werk. Ik heb het idee dat mijn stijl op dit moment bij stripbladen als* Sjosji *niet echt gewild is. Wel bij* Taptoe, *maar dat is echt een kinderblad. Maar ja, volgens mij komen er wel weer andere tijden. Het is toch altijd een op- en afgaande beweging."*

Begonnen bij *Striprofiel* en de puzzelpagina van *Eppo*, heeft Gleever het in ruwweg zestien jaar tot gerespecteerd professional en toegewijd huisvader geschopt. Was dat nou de droom die de mensen van Studio Arnhem begin jaren tachtig gaande hield?

"Het is moeilijk daar een eenduidig antwoord op te geven. Het is heel verschillend gelopen. Ben Jansen is overleden, triest geëindigd. Hij heeft op stripgebied ook nooit echt een doorbraak gekend. René Meulenbroek zit tegenwoordig in computers. Dus die doet iets heel anders. Hanco is natuurlijk tot groot succes gekomen. En Aloys heeft nu gelukkig een strip in Panorama. *Maar dat is toch ook wel een beetje een geval van vallen en opstaan. Net als bij mij.*
Ik heb een paar keer een ontslag meegemaakt. Aan de andere kant ben ik nu weer blij dat de bundeling van Gleevers dagboek *er is. En het is mogelijk dat er van* Oktoknopie *nog albums komen. Dus het is heel wisselend bij mij. Ik denk dat het er ook een beetje bijhoort, dat het soms misgaat. Vaak opent dat weer nieuwe wegen voor andere dingen."*

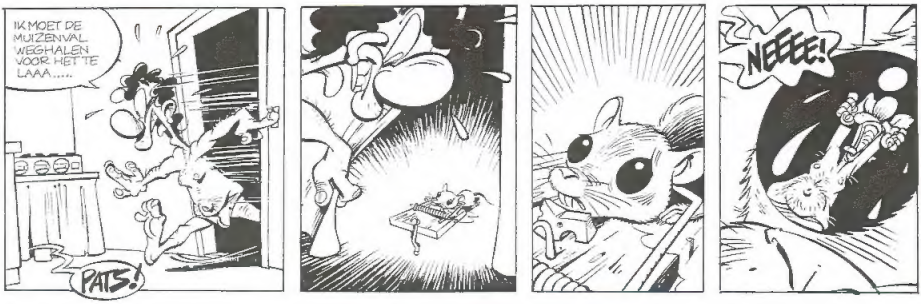

Weer valt de realiteit wonderlijk samen met *Gleevers dagboek*. Een onvervalst happy end zit er aan het eind van het gesprek niet in. Gleever mijmert nog even door over zijn wilde tijd bij Studio Arnhem en realiseert zich, dat de gezworen kameraden van destijds elkaar enkel nog incidenteel op stripbeurzen en trouwerijen tegen het lijf lopen. "Maar goed, ik mis het ook niet," besluit hij. "Ik heb het idee dat ik nu meer kan doen waar ik zin in heb dan toen."

Toon Dohmen

Het eeuwfeest van het beeldverhaal en de uitvinders van de strip

FIGHT FOR YOUR RIGHT TO PARTY ?!

Echt leuk is het niet wanneer je op je feestje te horen krijgt, dat er eigenlijk niets te vieren valt. Dat ervaarden de mensen van het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal (BCB), de organisatoren van het eeuwfeest van de strip, dit jaar aan den lijve. Van steeds meer kanten kregen zij de kritiek dat het ridiculi is de oorsprong van de strip in 1896 te zoeken. Om de feestvreugde niet te bederven, besloot het BCB op 19 oktober j.l. een discussiedag over de uitvinders van de strip te organiseren. En inderdaad legden de deelnemers aan het debat zonder uitzondering de oorsprong van de strip ver voor het eerste optreden van Richard Outcaults The yellow kid.

Linse. Midden: Töpffer

Sterker nog, zelfs als *The yellow kid* wel als de eerste strip aller tijden beschouwd zou mogen worden, was het eeuwfeest misplaatst geweest. Outcaults kale straatschoffie maakte namelijk reeds in 1895 voor het eerst zijn opwachting. Nog sterker, ook de bewering dat in *The yellow kid* voor het eerst tekstballonnen gebruikt worden, klopt niet. The yellow kid was namelijk stom. Er bestaat slechts één aflevering van Outcaults strip, waarin het figuurtje zijn tekstballon bij wijze van grap ontleent aan een oude grammofoon. Toen de Franse publicist Thierry Groensteen de zaal vroeg om voorbeelden die het tegendeel bewijzen, bleef het stil.

Die stilte is tekenend voor het onderwerp. De geschiedenis van de strip is onbekend en glibberig terrein. Pas de laatste jaren wagen historici van divers pluimage het enige orde in de chaos te scheppen. In haar bijdrage over de volks- en kinderprenten van de Antwerpse drukker Brepols, gaf de kunsthistorica Patricia van Summeren een belangrijke reden voor de terughoudendheid van haar collega's. Er is namelijk bepaald geen overvloed aan historische bronnen voorhanden. Zo zijn er van de Brepols-prenten uit de achttiende eeuw slechts twee bewaard gebleven. De prenten waren massaprodukten en werden op goedkoop papier vervaardigd. Dit fragiele materiaal heeft de tand des tijds stomweg niet doorstaan. Bovendien kwam destijds niemand op het idee om de uitingen van volksvermaak voor het nageslacht te bewaren.

Wat geldt voor de vroege Brepols-prenten, gaat in het algemeen tevens op voor de allervroegste strips. Ook de eerste beeldverhalen zijn voor studie moeilijk toegankelijk. De studiedag bij het BCB had daarom ook een lichtelijk absurd karakter. Het gros van het publiek zal zelden of nooit de strips onder ogen hebben gehad, waarover gedebatteerd werd. De heftigheid van sommige discussies, bijvoorbeeld over het werk van de Engelse Mary Duval, was zodoende enkel begrijpelijk voor insiders.

De discussie over de uitvinders van de strip valt of staat, zo bleek, met de beschikbaarheid van betrouwbaar historisch materiaal. Er lijkt sprake te zijn van een merkwaardige wisselwerking: de zoektocht naar de uitvinders van de strip leidde tot een herontdekking van een strip als *The yellow kid*. De status van *The yellow kid* als oerstrip leidde op haar beurt ertoe dat de verhalen werden herdrukt (in het Engels en Frans). Vervolgens ontdekte een groeiend publiek dat *The yellow kid* toch niet zo uniek is als gedacht werd. Waardoor de status van *The yellow kid* als oerstrip minder houdbaar werd en de belangstelling voor de voorgangers van Outcault opleefde.

Zo maakte Thierry Groensteen op de studiedag grote indruk, dankzij zijn boek over Töpffer, *L'invention de la bande dessinée*. De Zwitser Töpffer zou reeds decennia voor Outcault strips gepubliceerd hebben *("histoires en estampes")*. Ook de neerlandicus Nop Maas overtuigde met zijn verhaal over de Nederlandse strippionier Jan Linse, aan wie hij dit voorjaar een boekje weidde. Overigens was deze Jan Linse eveneens ruim vóór Outcault actief.

De studiedag over de uitvinders van de strip toonde met dergelijke bijdragen aan, dat de geschiedenis van de strip verder gaat dan algemeen wordt gedacht. Er valt in het verleden meer te ontdekken dan enkel *The yellow kid*. De vraag wie de uitvinder van de strip is, en of de tweehonderdste verjaardag van het medium wellicht decennia eerder reden voor een feestje is, maakte aan het einde van de dag nog maar weinig enthousiasme los. Daarvoor had de veelzijdigheid van de ontwikkeling van de populaire visuele cultuur door de eeuwen heen het publiek tezeer verbluft.

In het licht van dit veelkleurige verleden is het gevecht om het recht op een feestje nogal lachwekkend. Het verleden wordt altijd gekleurd door het heden. De ware uitvinders van de strip zijn wij zelf. Hoe meer betrouwbare kennis we hebben van de reeds betreden wegen, des te meer boeiende mogelijkheden we kunnen verkennen.

Toon Dohmen

Verder lezen:

- de bundeling van de bijdragen aan de studiedag *De uitvinders van de strip*, door het BCB begin volgend jaar uit te brengen.
- themanummer *Le collectionneur de bandes dessinées, 1996: Les origines de la bande dessinée* [3 rue Castex, 75004, Paris, Frankrijk; ISSN 0514407; FF 68].
- Thierry Groensteen & Benoît Peeters, 1994: *L'invention de la bande dessinée* [Ed. Hermann; FF 140].
- David Kunzle, 1990: *The history of the comic strip. The nineteenth century.* [University of California Press]
- Nop Maas, 1996: *Jan Linse, de eerste Nederlandse striptekenaar* [Stichting Beeldverhaal Nederland; zie *PrikBord*].
- Patricia van Summeren, 1996: *Kinderprenten van Brepols* [Uitg. Brepols; ISBN 90-5622-012-8; BF 995].

(Advertentie)

PS GAMES

A New Vision of Magic

Flanking

Smaller, faster, smarter. A creature with the flanking ability weakens its blockers and impairs their ability to deliver maximum damage.

Phasing

Phasing allows certain lands, artifacts, and creatures to shift in and out of the game. Permanent just became a relative term.

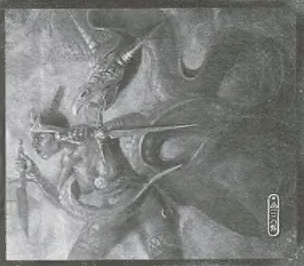

Over 300 new cards, all-new art, and as you may have guessed, new abilities that unhinge traditional Magic: The Gathering® game play.

Mirage™ is the second stand-alone set for Magic; it furthers the story of Dominia and deepens the strategic elements of the game.

Set in the lush regions of an equatorial continent, *Mirage* boils with the intrigue of three powerful wizards and one inventive planeswalker.

A unique challenge for seasoned players, or as a starting point for beginners, *Mirage* re-invents the game of Magic.

MAGIC The Gathering®

MIRAGE™

Wizards OF THE COAST®

Available this fall where all great games are sold.
Available in 60-card starter decks and 15-card booster packs.
For information on Mirage previews tournaments in a city near you, call Wizards of the coast's Customer Service at +32 (0)14 44 30 44.
Wizards of the Coast, Belgium. Po Box 34, 2300 Turnhout.

Illustration by Scott Fischer. ©1996 Wizards of the Coast, Inc. All Rights Reserved.

Acacialaan

Barbara Stok

"Soms denk ik wel eens: waarom doe ik dit? Waarom wil ik dit aan anderen laten zien?" Barbara Stok is zelf nog maar nauwelijks van het succes van haar debuut Barberaal *bekomen. Toen zij het eigenhandig gekopieerde blad in februari van dit jaar uitbracht, had zij niet kunnen vermoeden dat* Barberaal *een derde 'druk' zou halen. Dat betekent toch al gauw zo'n 250 verkochte exemplaren. Een bestseller in small press-kringen. Maar zelfs de landelijke media (tot het Radio 1-programma* Met het oog op morgen *aan toe) waren lyrisch over de autobiografische strips die in* Barberaal *verzameld zijn.*

"Van het *Karin*-verhaal, waarin ik vertel dat ik met een meisje naar bed ga, heb ik liever niet dat mensen het lezen waar ik bij ben. Het onderwerp heeft toch iets gênants, het is niet iets wat je zomaar aan iedereen vertelt. Toch heb ik het gedaan. Voor ik eraan begon heb ik er lang over getwijfeld, maar op een gegeven moment besloot ik het gewoon te doen. Ik ben altijd al gek geweest op autobiografische strips. Joe Matt is mijn grote voorbeeld, zijn werk heeft me erg beïnvloed. Pas nadat ik het *Karin*-verhaal af had, bedacht ik me dat ik net zo goed over een ander meisje had kunnen schrijven. Of dat ik een pseudoniem had kunnen gebruiken. Maar ja, toen was het al af."

Barbara Stok is 26 en geboren en getogen 'Grunninger'. Aanvankelijk wilde ze persfotograaf worden. De foto-academie maakte ze echter niet af. Ze schreef nog een tijdje voor een aantal huis-aan-huisbladen in haar geboortestad, maar een vast fulltime baan bleek niet haar favoriete levensinvulling. "En toen besloot ik maar om me op het striptekenen te storten," lacht ze. "Op een dag kocht ik een verzamelwerk van allerlei vrouwelijke striptekenaars. Daarin stond een verhaal van Aline Kominsky-Crumb. Dat sprak me erg aan, juist omdat de tekeningen er knullig uit zagen. 'Dat kan ik ook', dacht ik toen. Over mijn eerste plaatje was ik dan ook meteen razend enthousiast. Dus ging ik verhaaltjes maken, kopieerde die en gaf ze aan vrienden. Die reageerden enthousiast. Mijn strips sloegen meer aan dan mijn foto's ooit hadden gedaan. Toen ben ik er maar mee verder gegaan."

Het succes van *Barberaal* werkt erg stimulerend voor de Groningse. Toch is ze nog steeds bang dat mensen haar raar vinden, omdat ze zo openlijk over haar leven vertelt in haar strips. "Tijdens het maken speelde de gedachte aan mijn ouders mee in mijn achterhoofd. Hoe zouden ze reageren? Nou, ze hebben het wel gelezen, maar er nooit iets over gezegd. Volgens mij zijn ze toch wel trots op me. Mijn moeder heeft zelfs geholpen de tweede oplage in elkaar te zetten. Dat bewijst dat ze het niet zo raar gevonden hebben. Ook krijg ik veel persoonlijke reacties van lezers die zichzelf herkennen in mijn werk. Toch blijft die angst. Wat als mensen mijn eerlijkheid tegen me gaan gebruiken? Het liefst zou ik zien dat niet iedereen mijn gevoelens kende. Wanneer ik over straat loop en ik een groep pubers fietsen in elkaar zie trappen, denk ik: 'Laat ze alsjeblieft mijn strips niet lezen'. Helaas is dat niet in de hand te houden."

Inmiddels tekent ze voor twee muziekbladen, het Nederlandse *Opscene* en het Duitse *Tell*. Haar grote voorbeelden zijn Robert Crumb, Julie Doucet, Peter Bagge en - zoals eerder vermeld - Joe Matt. Voor *ZozoLala 88* interviewde Stok deze auteur, die met zijn comic *Peepshow* misschien wel de leukste Amerikaanse strip van dit moment aflevert. Ze vroeg hem in dat interview of iemand exibitionist moest zijn om autobiografische strips te kunnen maken. Een vraag die evengoed aan haar zelf kan worden gesteld. "Ha, ha, ha. Die vraag had ik verwacht. Het antwoord is: ja, vast wel. Maar ik voel niet de drang om over mezelf te vertellen. Ik vond autobiografische strips leuk om te lezen, leuk om te maken en heb toen besloten om ze ook maar openbaar te maken. Het besluit om dat te doen had iets onverschilligs. Iets van: wat maakt het uit, over honderd jaar zijn we toch allemaal dood. We zijn allemaal nietige mensjes. Wat maakt het dan uit of ik iets over mezelf vertel? Ze zeggen wel eens dat schrijvers onsterfelijk willen worden. Ik weet niet of dat zo is. We zijn allemaal maar speldeprikjes in de geschiedenis. Soms ben ik in een bui waarin ik het weer wel belangrijk vind om bepaalde dingen voor mezelf te houden. Dan denk ik weer: waar ben ik mee bezig? Maar ik ben er nu toch eenmaal mee begonnen, dus dan kan ik er net zo goed mee doorgaan."

En schaamt ze zich dan nergens voor? "Natuurlijk wel, maar dat zijn de leukste dingen om over te vertellen en om over te lezen. Ik moet wel al over die bepaalde situatie heen zijn om er over te kùnnen vertellen. Maar als je iets beschamends meemaakt, kun je er maar beter een grapje over maken. Ik heb geen spijt van de dingen die ik tot nu toe getekend heb."

Toch zijn er grenzen aan wat Stok vertelt. Zo vind ze het niet erg om zelf bloot te staan aan de blikken van honderden anonieme lezers, maar als het om anderen gaat, wordt het anders. "Bijvoorbeeld dingen die spelen tussen mij en mijn vriend. Hij heeft er niet om gevraagd om dit soort persoonlijke dingen op straat te gooien. Dat doe ik dan ook niet. In het geval van Karin heb ik het meisje waar het om ging een andere naam en een ander uiterlijk gegeven. Dat is echter de enige persoon bij wie ik dat gedaan heb. Normaal gesproken vertel ik gewoon niet over anderen."

Hoewel Stok nog niet kan leven van haar strips, is ze er vast van overtuigd dat dat haar uiteindelijk wel zal lukken. "Als je dat niet denkt, kun je er beter maar meteen mee ophouden. Ik ambieer het om professioneel stripmaakster te zijn, eventueel in combinatie met fotografe. Ik wil iets vertellen. Ik schrijf iedere dag een brief, ik heb een ideeënmap vol interessante invallen en gebeurtenissen uit mijn leven. Maar in striptaal kan ik me beter uitdrukken dan met het geschreven woord. Bovendien relativeren de tekeningen de serieuze ondertoon van mijn verhalen. Ik ben ook niet bang dat ik ooit onvoldoende stof zou hebben om mijn verhalen te vertellen. Mijn leven is dan wel niet zo schokkend, maar mijn ideeënmapje zit vol genoeg om nog zeker tien jaar door te gaan. Momenteel ben ik bezig aan een verhaal, waarover ik heel lang getwijfeld heb of ik het zou maken of niet. In januari moet het uitkomen. Het gaat over een periode uit mijn leven, waarin een aantal dingen gebeurd zijn die ik te gênant vind om over te praten. Dus maak ik er maar een stripje over. Hè, wat tegenstrijdig toch. Waarom doe ik dit?"

Hans van Soest

DE VOLGENDE DAG
VERA
IK KOM FOTO'S MAKEN VAN... EH... PIETER
JA?
BZZZ
IK BEN TOCH NIKS VERGETEN? EXTRA ROLLETJES ... LICHTMETER...
MOI
HOI
OOK KOFFIE?
NOU... EH... EIGENLIJK HOUD IK NIET ZO VAN KOFFIE, MAAR ALS JE NIKS ANDERS HEBT...
ER IS WATER UIT DE KRAAN
OH... EH... DOE DAN MAAR KOFFIE. DA'S MISSCHIEN OOK WEL LEKKER VOOR EEN KEER
MELK EN SUIKER?
SHIT
HIER
BEDANKT
OH JEE... NU MOETEN WE EEN GESPREK GAAN VOEREN...
SUIKER
EH... WAT DOE JE?
IK ZAT NET EVEN DE KRANT TE LEZEN, MAAR ER STAAT NIET VEEL...
NEE, IK BEDOEL... STUDEER JE OF ZO?
NEE...

FRAGMENT UIT HET HOOFDVERHAAL IN BARBARAAL #2

Manara & Fellini

Het Italiaanse huw

Hoewel er historisch gezien het een en ander op af te dingen valt, wordt het ontstaan van zowel strip (The Yellow Kid) *als film (de gebroeders Lumière) vaak in het jaar 1895 gesitueerd. Honderd jaar later moet de conclusie luiden, dat beide aan elkaar verwante vertelvormen geen indrukwekkende kruisbestuiving hebben ondergaan. De ene na de andere Amerikaanse comic-held wordt - met zeer wisselend succes - gerecycled voor het witte doek. Verder heeft het er alle schijn van, dat beide media weinig met elkaar op hebben. Des te aardiger dat* De reis van G. Mastorna alias Fernet, *een samenwerkingsproject van de befaamde Italiaanse regisseur Frederico Fellini (1920-1993) en stripmaker Milo Manara (1945), eerder dit jaar verscheen. Want daarin is het juist een (nooit gerealiseerd) filmscenario, dat als basis dient voor een stripbewerking.*

In tegenstelling tot veel van zijn vakbroeders heeft Fellini zijn neus nooit voor strips opgehaald. Op zesjarige leeftijd maakten de avonturen van *Little Nemo* een onuitwisbare indruk op hem. Elementen uit de strip - die Fellini omschrijft als "een openbaring" - kwamen later bovendrijven in zijn imposante oeuvre, waarin droombeelden een prominente plaats innemen. Maar dat was pas later. Het eerste effect dat Winsor McCays tekeningen op de jonge Fellini hadden, was dat hij driftig aan het (na)tekenen sloeg. Met succes, want op jonge leeftijd was hij al zo bedreven in het vervaardigen van karikaturen, dat hij ze aan enkele kranten en tijdschriften wist te slijten. Na de Tweede Wereldoorlog vormde het tekenen van karikaturen van de geallieerde soldaten zelfs Fellini's primaire broodwinning. Samen met een vriend startte hij in 1944 de zogenaamde Funny face shop.

Op een dag stapte regisseur Roberto Rosselini de Funny face shop binnen. De grondlegger van het neo-realisme vroeg Fellini of hij hem wilde assisteren bij het schrijven van een scenario. Die dag nam Fellini's leven een dramatische wending. Want, zoals Fellini mijmert in zijn biografie *I, Fellini:* "Als ik geen regisseur was geworden, was ik striptekenaar geworden." Het niet te verifiëren verhaal wil dat Fellini tijdens de oorlogsjaren, toen de import van Amerikaanse comics verboden was, enkele afleveringen van de in Italië populaire serie *Flash Gordon* schreef én tekende. De maestro heeft die legende in diverse interviews zelf voedsel gegeven. Aangezien Fellini erom bekend staat dat hij zijn eigen verleden regelmatig "herschreef" tot rooskleurige anekdotes, is het realiteitsgehalte van dit verhaal op zijn minst twijfelachtig. Feit is wel, dat Fellini in zijn regie-carrière dankbaar gebruik maakte van zijn tekentalent voor het fabriceren van *story boards*. Veel collega's, waarvan Hitchcock het beste voorbeeld is, gebruikten story boards als een ijzeren leidraad van de te verfilmen scène. "Hitchcock zag de hele film in zijn hoofd voordat hij hem maakte. Ik zie de film pas nadat ik hem gedraaid heb. Ik weet dat hij, net als ik, ook met tekeningen werkte, maar op een totaal andere wijze. Hij gebruikte ze als bouwtekeningen. De mijne zijn een manier om personages te creëren en te verkennen." Fellini liet zich regelmatig op de set inspireren tijdens het draaien van een scène. Alleen al daarom zijn de twee door Manara verstripte filmscenario's radicaal anders dan de films geweest zouden zijn. Er kan immers alleen maar sprake geweest zijn van een zeer beperkte wisselwerking.

Dat Fellini uiteindelijk voor de bewerking van enkele niet verfilmde projecten bij Manara aanklopte, hoeft geen verbazing te wekken. De twee Italianen doen op hun vakgebied qua virtuositeit niet voor elkaar onder. Bovendien blijkt uit hun oeuvre, dat ze beiden het beeld boven een ijzersterk plot prefereren. Het allergrootste gemeenschappelijke element is beider obsessieve interesse voor de vrouwelijke anatomie en seksualiteit. "Ik teken het vaakst kolossale borsten. En anders buitengewoon grote achterwerken. Tieten en konten. In mijn schetsboeken zijn de meeste vrouwen zo getekend, dat ze uit hun kleren lijken te barsten - zo ze die al dragen," bekende Fellini. Wat dat betreft moet hij in Manara een geestverwant herkend hebben, zij het dat de stripmaker een duidelijke voorkeur heeft voor ranke schoonheden boven Fellini's zwoegende boezems. Manara op zijn beurt heeft zijn voorliefde voor Fellini's werk evenmin onder stoelen of baken gestoken. Zijn korte verhaal *Zonder titel*, opgenomen in de bundel *Reis naar Tulum* (1990), was een ode aan de cineast. Door deze strip schijnt Fellini Manara's werk te hebben ontdekt.

Tegen het einde van zijn carrière lukte het Fellini niet of nauwelijks meer nieuwe projecten van de grond te krijgen. In het Milanese dagblad *Corriere della Sera* begon hij daarom met

velijk tussen droom, strip en film

de publicatie van het niet gerealiseerde filmproject *Reis naar Tulum*. Daarop vroeg Manara de onfortuinlijke regisseur met succes, of hij het feuilleton mocht vertalen naar een strip. Het tweetal ging samen aan de slag. Het verhaal onderging een paar flinke wijzigingen en kreeg de voorzichtige ondertitel *Een onderwerp van Frederico Fellini voor een filmproject.*

Reis naar Tulum begint - waar anders? - in de fameuze filmstudio Cinecittà. De studio, in de volksmond lieflijk omgedoopt tot "Hollywood aan de Tiber," was de vaste werkplek van Fellini, die de nu in verval geraakte studio op het vijftigjarig jubileum in 1987 eerde met zijn film *Intervista*. In de strip wordt *Intervista* op zijn beurt weer eventjes geëerd, net als andere Fellini-werken, zoals *Satyricon*. In het Cinecittà-decor treffen we een slapende (dromende?) Fellini aan, waarna het verhaal start. Hoofdrolspeler is de regisseur Snaporaz (de hoofdpersoon uit Fellinis *La città delle donne* had dezelfde naam), die "gespeeld" wordt door Fellini's lievelingsacteur, Marcello Mastroianni. Net als in de films doet Mastroianni alias Snaporaz dienst als Fellini's alter ego. Een ander typisch Fellinlaans element - naast het frivole vrouwelijk schoon uiteraard - is de nadrukkelijke aanwezigheid van de droom. De regisseur hechtte altijd veel waarde aan de rijkdom van dromen. Zijn films kenmerken zich door dromerige, onwerkelijke scènes, wat de overige neo-realisten tegen het zere been stootte. Maar, zo verdedigde Fellini zich, de realiteit beschrijf je juist door de fantasie te bestuderen. "Ik droomde altijd dat ik kon vliegen. Raar, want er is niets dat ik meer haat dan in een vliegtuig zitten. Nu begrijp ik, dat ik vloog als ik aan het regisseren was." Dat citaat verwijst naar het eind van het boek, wanneer Snaporaz van een Tolteekse magiër het vermogen krijgt buiten zijn lichaam te treden en te vliegen. "Als jongen was ik zo jaloers op *Flash Gordon* en *Mandrake*... en nu vlieg ik zelf ook," legt Fellini zijn alter ego in de mond.

Veel heeft het verhaal van *Reis naar Tulum* niet om het lijf. Herhaaldelijk geeft de spotzieke scenarist een vette knipoog naar het ontbreken van een hecht plot. "Ik heb altijd graag in Fellini's films gespeeld, maar ik heb het ontbreken van een scenario nog nooit zo sterk gevoeld als nu," merkt Snaporaz op pagina 79 op. Het is inderdaad een verhaal zonder noemenswaardig begin of einde. "Eindigt?" zegt Fellini in het op één na laatste plaatje. "Wanneer begint het, bedoel je! Het begint nu, zò..." De slotplaat toont een uit het meer opstijgend vliegtuig, dat aan het begin van de vertelling nog als wrak in het water lag. Eerder was op de zijkant van het wrak al de naam "Mastorna" zichtbaar.

Twee versies van De amazone: links Fellini en boven Manara

Een veeg teken: *De reis naar Tulum* is te beschouwen als opmaat voor *De reis van G. Mastorna*, Fellini's nooit gerealiseerde droomproject.

"Ik weet dat ik onder ogen moet zien dat G. Mastorna misschien nooit zal vliegen," biechtte Fellini op tegen zijn biograaf Charlotte Chandler. *De reis van G. Mastorna* is een van de bekendste films die nooit gemaakt zijn. Het idee drong zich al in 1954 aan Fellini op, toen hij bang was dat zijn New York-vlucht zou crashen tijdens de landing. Een jaar later had hij het scenario zover uitgewerkt, dat hij producent Dino de Laurentiis ervoor wist te interesseren. De hoofdpersoon G. Mastorna zit in een vliegtuig, dat een noodlanding moet maken en voor een gothische kathedraal tot stilstand komt. In deze vreemde wereld belandt Mastorna allereerst in een buitenissig cabaret, alvorens hij een trein neemt die zes verdiepingen hoog is. Wanneer hij een al lang overleden vriend tegenkomt, begint het Mastorna te dagen. Hij heeft de noodlanding niet overleefd en bevindt zich in het hiernamaals.

Fellini's pogingen om *De reis van G. Mastorna* te verfilmen zijn een aaneenschakeling van mislukkingen, catastrofes en onheilstijdingen. Het klinkt haast als een soap: na een uit de hand gelopen ruzie met producent De Laurentiis worden Fellini's bezittingen in beslag genomen. Op het moment dat enkele decors al zijn gebouwd en personeel en acteurs hun contract al getekend hebben, draait de regisseur het ziekenhuis in met een acute zenuwinzinking. Het betekent de nekslag voor het project. Fellini hield echter zijn hele carrière vast aan het idee van een eventuele verfilming. Wanneer journalisten hem vroegen naar zijn volgende film, antwoordde hij steevast dat het

Mastorna zou worden. Uiteindelijk moet het Fellini gedaagd hebben, dat de verfilming van Mastorna altijd een droom zou blijven.

Aangezien de samenwerking met Manara goed bevallen was, toog het tweetal opnieuw aan de slag. Een nauwgezet scenario en schetsen van Fellini's hand moesten garanderen dat zijn geliefkoosde project een "film in stripvorm" werd. Daarbij moest Manra zichzelf wegcijferen om zich als instrument (camera) door de meester te laten gebruiken. Verwoordde Fellini in het verwoord van *Reis naar Tulum* nog duidelijk het verschil tussen de media strip en film ("Het stripverhaal (...) is niet te vertalen in film. De bekoring van film ligt immers juist in het ritme, de beweging, de dynamiek."); met *De reis van G. Mastorna* had hij wel degelijk de bedoeling beide media zo dicht mogelijk bij elkaar te brengen. De keuze van de hoofdpersoon geschiedde net zoals men in de filmindustrie gewend is: Mastorna werd *gecast*. De keus viel op komiek Paulo Villagio, die door Fellini naar Cinecittà werd gehaald, waar hij geschminkt en gefotografeerd werd. De titel van het verhaal werd - misschien om toch het onderscheid tussen film en strip te maken - uitgebreid met het toevoegsel *"alias Fernet."* Fellini's nimmer aflatende obsessie voor het fenomeen clown (fraai verbeeld in zijn semi-documentaire *I clowns*) blijkt niet alleen uit het gebruik van de typische clownsnaam Fernet. Op pagina drie bekijkt Mastorna in het vliegtuig een film van Laurel & Hardy, twee van de belangrijkste "clowns" uit de filmgeschiedenis.

De in grijstinten neergezette strip ademt - meer dan *Reis naar Tulum* - helemaal de sfeer van de Fellini-films. Hoogtepunt is de scène, waarin Mastorna het cabaret betreedt. In een piste geeft een bloedmooie danseres een buikdans ten beste. De wisselende camerastandpunten creëren een opzwepend ritme. De dans wordt schokkeriger, over het vertrokken gezicht van het meisje stromen vrijelijk tranen. Uiteindelijk stort ze uitgeput neer. Het slot van de "act" volgt: ze baart een baby. Die ongrijpbare mengelmoes van geilheid en goddelijkheid is Fellini ten voeten uit. Vier pagina's na deze aangrijpende Felliniaanse scène stokt het verhaal, abrupt afgebroken.

Gelukkig is het album opgevuld met prachtig documentatiemateriaal, waarbij o.a. de schetsen van Fellini en Manara naast elkaar te zien zijn. Fraai, want zonder de schetsen zou je de tekening waarop Mastorna, terwijl hij via een glijbaan het vliegtuig verlaat, onder de rok van een medepassagier loert, makkelijk toeschrijven aan Manara's fantasie. Dat *De reis van G. Mastorna* nooit voltooid zal worden, is de ironie ten top. De rest zal de lezer er zelf bij moeten dromen.

Anton Damen

Geraadpleegde literatuur: Charlotte Chandler I, Fellini [Random House, 1994]

Agenda

Nu het eeuwfeest van het beeldverhaal haar einde nadert, stokt de waslijst met stripevenementen. Voor de komende maanden zijn er alleen enkele reeds lopende tentoonstellingen te noemen. Zo is nog **tot 6 januari** de tentoonstelling *Diabolo* met duivels nieuw werk van **Jan Bosschaert** te bezichtigen bij de Antwerpse galerie Mekanik Strip (Sint-Jacobsmarkt 73, 03-2342347). **Begin februari** toont de galerie dan *Les cuisiniers dangereux* van **Eric Joris**, waarover je in *ZozoLala 89* reeds alles kon lezen. De overige in ons vorig nummer aangekondigde exposities bij Mekanik zijn helaas allemaal uitgesteld.

Dat Jacques Martins strip **Alex** uitstekend gedijt in een educatieve omgeving, wisten we al. Toch staan we te kijken van de vindingrijkheid van Het koninklijk penningkabinet. In Leiden slagen ze er namelijk in om aan *Alex* de expositie **De euro van de oudheid. Nieuw geld onder keizer Augustus** op te hangen. Voor blow-ups uit Martins strip en diepgaande informatie over de pecunia van *Alex*, kunt u zich **tot en met 31 maart** vervoegen bij Het koninklijk penningkabinet, Rapenburg 28, Leiden, 071-5120748.

De **3de strip-, platen- en cd-beurs** te **Berchem** (Antwerpen) heeft enkele striptekenaars uitgenodigd voor een signeersessie. Het zijn: Marvano, Jean-Pol, Crisse, Denayer en Gess. Wie dus op zoek is naar een handtekeningetje van deze auteurs, of een album dat nog ontbreekt in zijn collectie, kan op **12 januari** terecht in de Alpheusdal aan de Filip Williotstraat 22. De deuren gaan open om 10 uur en de entree kost 60 franc, maar kinderen onder de twaalf mogen mits onder begeleiding - gratis binnen. Op de beurs worden ook twee ex libri gepesenteerd. Een van *Leonardo* en een van *Durango*. De verzamelaartjes onder jullie kunnen tevens hun hart ophalen met luxe albums van Crisse en Gess die die dag te koop zijn. Info: (03) 2362540.

Diabolo van Jan Bosschaert

Bij **Galerie Lambiek** kun je **tot januari** terecht voor de honderd mooiste schetsen van **Marc Smeets**. Smeets houdt zich op geheel eigen wijze bezig met het oprekken van de grenzen van de klare-lijnstrips. Na Smeets komt hetzij de - uitgestelde - **Chaland**-expositie hetzij werk van **Peter van Straaten** bij Lambiek aan bod. Dus dan weet je wie je kunt gaan pushen, daar aan de Kerkstraat 78 te Amsterdam (020-6267543).

Het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal (Zandstraat 20, Brussel, 02-2191980) verlengt de tentoonstelling **De geboorte van Blake en Mortimer, vijftig jaar geleden tot 5 januari. Tot 15 december** loopt in het BCB eveneens nog **Le Lombard, vijftig jaar creativiteit** met originelen van een keur van stripmakers uit de Lombard stal.

Zaterdag 7 december is het Löss-theater te **Maastricht** het toneel van een heuse **stripbeurs**. Overdag van elf tot vijf kun je boekjes kijken & kopen, alsook van een krabbel laten voorzien door o.a. Berend Vonk, Marcel Ruijters, Hein de Kort en Hanco Kolk. 's Avonds om negen uur barst er een **feest** los met het thema strips & comics. Löss-theater, Achter de barakken 31-A, Maastricht. Meer informatie: 043-3288520

(Advertentie)

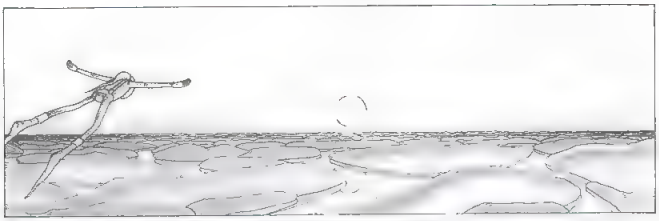

De pers over Mama·

"een aanklacht tegen de oppermacht van de technologie"
"een strip van een in Nederland zeldzaam hoog niveau'
"Gnoe heeft een typisch gevoel voor humor"
'Mama doet in de verte denken aan de Voorbijganger-reeks van Christin en Bilal'
"een confronterend boek"

80 platen zwart-wit aquarel *kleurenomslag* *f 34,50 / BF 650*

Het Laatste Oordeel

Een hart voor IJsland 1
Makyo
Uitg. Dupuis; 62 pl.; kleur; harde kaft; *f* 25,00/BF 450.

Hij heet Mozes en hij is dertien jaar. Hij woont met zijn ouders in Duinkerke. Er wordt over hem gepraat. Hij zou in de zee geboren zijn en zijn ouders zouden eigenlijk niet de zijne zijn. Mozes is een geval apart; een mirakel, om de woorden van zijn vader te gebruiken. Langzamerhand ontdekt Mozes meer over zijn afkomst, al blijven sommige vragen onbeantwoord. Het verhaal speelt zich af tegen de achtergrond van de kabeljauwvisserij rond 1890. Mozes' vader is kapitein op een van de schoeners, die elk voorjaar uitvaren naar de visgronden bij IJsland en dan maandenlang wegblijven.

Makyo schetst twee verhaallijnen: die van een jongen, die gevolgd wordt in zijn dagelijkse bezigheden en zijn nieuwsgierigheid wil bevredigen en die van het gezinsleven van de vissers, van wie vrouwen en kinderen lange tijd zonder veel geld moeten zien te overleven, in onzekerheid over het lot van echtgenoten en zonen. In dit eerste deel gaat de meeste aandacht echter uit naar Mozes' zoektocht en geeft Makyo al een groot deel van de oplossing prijs. Het tweede en laatste deel zal waarschijnlijk meer op het zeemansleven betrekking hebben, want aan het slot van dit album scheept Mozes zich in op de schoener van zijn vader.

Makyo's tekenwerk is zoals we dat nog van *Grimlein Lederwant* kennen; wat vettige lijnen en regelmatig nogal groezelige kleuren. De somberheid, die daardoor bijna als van nature uit de grafiek van Makyo spreekt, sluit perfekt aan bij de sfeer van dit verhaal. *(Paul)*

Makyo

De reis
Edmond Baudoin
Uitg. Sherpa; 218 pl.; zwart-wit; slappe kaft; *f* 35,00

Burgerlulletje zit in een identiteitscrisis. Hij laat vrouw en kind van het ene moment op het andere barsten en gaat op zoek naar zichzelf. Op zijn richtingloze reis ontmoet hij vele lieve randfiguren, waarna hij herboren terugkeert bij zijn zoontje. Dit is niet de winnaar van de Oscar voor het meest gelikte filmscenario. Dit is het verhaal van *De reis* van Edmond Baudoin.

Wat weerhoudt de lezer ervan dit deeltje in de Boucqet-reeks na drie bladzijde walgend terzijde te werpen? Waarom heeft uw recensent de 218 platen ademloos gespeld? Omdat Edmond Baudoin de meester van het penseel en de oostindische inkt is. Met trefzekere bewegingen benut hij de losheid van het materiaal om veelzeggende beelden te vormen met vaak een minimum aan lijnen en vegen. De intensiteit van de meest noodzakelijke vormaanduidingen geeft hem des te meer gelegenheid om in zwart en wit alle oppervlakkigheid van zijn plot ongedaan te maken door de onweerstaanbare kracht van zijn beelden. Van subtiliteit is geen sprake. De emoties van de personages kennen een heftigheid waaraan de kijker zich niet kan onttrekken.

Edmond Baudoin heeft eigenlijk niets te melden. Maar god, wat vertelt hij het prachtig. *(Jef)*

Baudoin

Blake en Mortimer: De zaak Francis Blake
Benoit & Van Hamme
Uitg. Dargaud; 68 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 11,25.

Het werk van Edgar P. Jacobs ademt de sfeer van de tijd waarin zijn beste verhalen ontstonden De jaren vijftig dus: een periode van vrees en verwachting, van snel toenemende welvaart en een Koude Oorlog, die Jacobs in bijvoorbeeld *S.O.S. Meteoren* heel letterlijk verbeeldde. Hij haakte gretig in op de nieuwe technologische ontwikkelingen, maar ook op de niet altijd irrationele angsten die deze met zich meebrachten: aan het einde van de Tweede Wereldoorlog was gebleken wat atoomwapens konden uitrichten en in de eerste jaren van de ruimtewedloop had de Sovjetunie een voorsprong op de Verenigde Staten, de kampioen van het Vrije Westen. In *De 3 formules van professor Sato* bleek de aantrekkingskracht van Jacobs' science-fiction echter te zijn uitgewerkt. Vooral in het door Bob de Moor getekende tweede deel van het verhaal (maar eigenlijk ook al in het evenmin erg sterke eerste deel, dat nog van Jacobs' eigen hand was) bleken de technische ontwikkelingen ruimschoots achterhaald. Toen de erven van Edgar P. Jacobs een beroep op Jean van Hamme deden om de reeks voort te zetten, was dat vooral een commercieel slimme en veilige zet. Wat het artistiek heeft opgeleverd, mag blijken uit *De zaak Francis Blake*, getekend door een van de meest prominente Franse vertegenwoordigers van de klare lijn, Ted Benoit.

Het verhaal speelt in de jaren vijftig, waarmee *Blake en Mortimer* in plaats van een actuele strip, zoals bij Jacobs, een historische strip is geworden. Die keuze betekent ook dat het science-fictionelement van de strip, dat juist de grote charme ervan was, is verdwenen: wie is nog geïnteresseerd in het nieuws van gisteren, laat staan van bijna een halve eeuw geleden? Van Hamme bedacht een slimme oplossing en bouwde het verhaal op rond kapitein Francis Blake en zijn functie als hoofd van de Britse contraspionage. Net als de beruchte spionnen Burgess, Philby en Maclean lijkt Blake Hare Majesteit en het Verenigd Koninkrijk te hebben verraden. Het laat zich aanzien dat hij een " mol" is, zoals het in de spionageromans van John le Carre en Len Deighton wordt genoemd. Wie in hun werk thuis is, voelt

IN EEN PAAR ZINNEN STELLEN DE VRIENDEN ELKAAR OP DE HOOGTE VAN HUN WEDERWAARDIGHEDEN.
Olrik! Altijd Olrik! We vinden d.e vervloekte kolonel elke keer weer op ons pad!
Het was voor mij ook een verrassing. En hij had me in de tang toen hij me dwong Fielding te executeren
Benoit & Van Hamme

de onthullingen in *De zaak Francis Blake* al ruim van tevoren aankomen. De afwikkeling van het verhaal maakt daardoor een plichtmatige indruk: in de tweede helft van het boek komt de lezer niet meer voor verrassingen te staan. Uiteindelijk verijdelen Blake en Mortimer Olriks plan om de belangrijkste Britse natuurkundigen onder het mom van een vaag congres op een verlaten kasteel in Schotland bijeen te brengen en te ontvoeren. (Wist Van Hamme nu werkelijk niets beters te bedenken? Nee, want af en toe leest *De zaak Francis Blake* als een belegen jongensboek.) Ted Benoit is een gewetensvol tekenaar, maar heeft tegelijkertijd met de personages van Jacobs ook diens stilistische eigenaardigheden overgenomen, bijvoorbeeld de houdingen van de personages (de doorzakkende knieën, de uitnodigend opgestoken handen). Zijn tekenstijl oogt als een pastiche, vooral als hij vrijwel letterlijk uit Jacobs' albums citeert. Net verkeerd vaak: spiraaltjes worden te pas en te onpas achter de hollende voeten en rijdende voertuigen geplaatst en de dik-dunne tekenlijn is niet bepaald een wonder van klaarheid. Vooral als Benoit niet bij Jacobs te rade heeft kunnen gaan, schiet hij tekort, zoals in de scène waarin de motorfiets van Blakes achtervolger onder hem vandaan schiet en als een leeg bierblikje door de lucht vliegt. De heldere trefzekerheid van Jacobs' tekenstijl en zijn ruimtelijk inzicht zijn ver te zoeken. *De zaak Francis Blake* is, op eigen merites beoordeeld, een verdienstelijke poging om Jacobs' werk voort te zetten, maar je zou willen dat de makers eigenzinniger te werk waren gegaan en geprobeerd hadden de reeks naar hun hand te zetten. Wellicht mochten ze dat niet, wilden ze dat niet, of konden ze dat niet.

De voorspelbare eindconclusie is dat *De zaak Francis Blake* niet meer is dan een bleke schim van de *Blake en Mortimer* zoals Jacobs hen gestalte gaf. Je zou haast heimwee naar de jaren vijftig krijgen. *(Pieter)*

Mooi als de dood
Beuriot & Richelle
Uitg. Casterman; 80 pl.; kleur; slappe kaft; ƒ 27,50/ BF 510.

Het leven hangt van toevalligheden aan elkaar. Van de wieg tot het graf worden we op de meest onverwachte momenten overvallen door even onwaarschijnlijke als verrassende wendingen in ons bestaan. Door in een god te geloven, wetenschap te bedrijven of in voorbeschikking te berusten, weten we een patroon aan deze wanorde te geven. Bij verhalen en scenario's ligt dat anders. Bij fictie verlangt de lezer dat de schrijver de ordening aan zal brengen. Een goed realistisch verhaal kent een onrealistische, maar onopvallende ordening. Hoe dichter de schrijver de werkelijkheid weet te benaderen zonder het verhaal te laten rammelen, hoe beter hij is. Voorgaande omschrijving is geheel van toepassing op scenarist Richelle. Vergeet de quasi literaire kul-titel *Mooi als de dood*. De man komt uit het franstalig stripgebied en kan daar ook niets aan doen. Onder de pompeuze vlag gaat een waardevolle lading schuil. Richelle weet een verhaal te schrijven waarin het toeval een cruciale rol speelt en dat toch geloofwaardig overkomt en degelijk in elkaar zit. Door de vakkundige wijze waarop hij zijn personages tot leven brengt, weet de schrijver zich schijnbaar moeiteloos op het slappe koord in evenwicht te houden. Het zijn de levensechte en herkenbare hoofdpersonen, die als cement

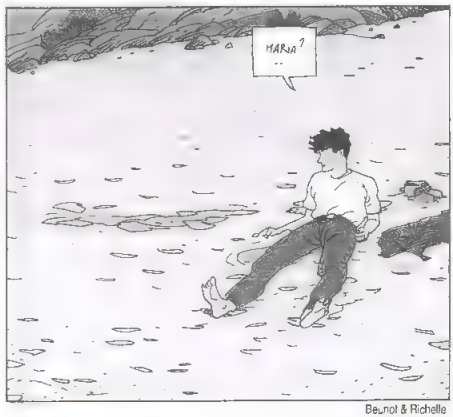

Beuriot & Richelle

DE COLLECTIONEUR
BESTE 2020LALA-LEZER, ZOALS U MERKT IS HET TIJD VOOR EEN REDACTIONELE NOOT, IN PLAATS VAN DE GEBRUIKELIJKE COLLECTIONEUR-STRIP..
AL SEDERT ENIGE AFLEVERINGEN SCHETST HET DUO DAMEN/VAN BROEKHOVEN EEN VALSE VOORSTELLING VAN ZAKEN AANGAANDE DE DAGINVULLING, WERKIJVER EN INTELLIGENTIE VAN DE ZZL-REDACTIE
WIJ DISTANTIËREN ONS HIER TEN ZEERSTE VAN EN WILLEN HIERBIJ BENADRUKKEN DAT DE REDACTIELEDEN ZICH TEN ALLE TIJDE SERIEUS VAN HUN TAAK KWIJTEN.
K DANK U
ANTON DAMEN
MARCI VAN BROEKHOVEN
OINK.
OINK
OINK.

de bakstenen van het toeval bijeen plakken tot een hecht bouwwerk. De twee belangrijkste personages zijn daarvan een goed voorbeeld. De een is een jongeman die tot lamlendigheid is vervallen door het vertrek van zijn vriendin. De ander is een oudere man die om aanvankelijk onduidelijke reden op zoek is naar een muzikant en diens vriendin. Hun levens kruisen zich louter en alleen door een verkeerd gedraaid telefoonnummer. Vooral de oudere man wordt in de loop van het verhaal duidelijk neergezet. De wat onverzorgde burgerman lijkt oppervlakkig gezien de beleefdheid zelve. Halverwege het album breekt voor een kort ogenblik de agressie door het vernis van zijn voorkomendheid. Richelle maakt daarmee op een knappe manier aannemelijk hoe de man reageert bij de beëindiging van zijn zoektocht. Alle belangrijke personen zijn op de zelfde doeltreffende wijze uitgewerkt. Enkel een blind zigeunerinnetje ruikt de dood rond de jongeman. Het is een schoonheidsfoutje, dat gelukkig eenmalig blijkt.
Het tekenwerk van Beuriot staat het verhaal van Richelle volledig ten dienste. Op de goede momenten gedetailleerd of juist sober uitgewerkt, zijn de tekeningen steeds weer een passende ondersteuning van de vertelling.
Mooi als de dood is een prachtig verteld verhaal met een op de levensechtheid van de personages gebaseerde structuur. Een juweel van een stripalbum. *(Jef)*

Verwimp & Keunen

Odoric: De wal des doods
Verwimp & Keunen
Uitg. Wonderland Productions; 48 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 14,50/BF 260.

Soms kan een mens zich lelijk in de vingers snijden. De redactie van een stripinformatieblad ook. Altijd hebben we ons hard willen maken voor aanstormend talent en de laatste tijd is in het redactioneel een paar maal gefulmineerd tegen de behoudzucht van de grote stripuitgeverijen. De kleine uitgeeftak van stripwinkel Wonderland heeft zich gewaagd aan de uitgave van het professioneel debuut van Kris Verwimp en Flip Keunen, twee nieuwkomers in de stripwereld. Het zou dan ook voor de hand liggen dat wij stonden te applaudisseren aan de zijlijn. Stripwinkels als Wonderland beginnen steeds nadrukkelijker een rol te spelen in het bieden van mogelijkheden aan beginnend talent.
Helaas is *Odoric* een slecht stripverhaal. Autodidact Kris Verwimp is geen onaardige tekenaar, maar het gemis van een degelijke opleiding is bij basale zaken als verhoudingen, anatomie en perspectief soms pijnlijk zichtbaar. Daarnaast is zijn stijl druk en krasserig, waardoor grotere platen vaak onoverzichtelijk en vermoeiend zijn.
Dat zijn de beginnersfouten van een redelijk talent. Wat het album echter onverteerbaar maakt, is het vreselijke scenario van Filip Keunen. Van het begin tot het einde is het verhaal een opeenvolging van veldslagen en schermutselingen. Keunen beschrijft de strijd tussen op indianen lijkende Picten met een oriëntaalse (?) leider tegen de troepen van het keizerrijk Darcadia, dat net niet het Romeinse rijk is. De overeenkomsten met *De opkomst en ondergang van het keizerrijk Trigië* zijn groot. Een prominente plaats is ingeruimd voor naamgever Odoric, een antieke superheld die van top tot teen in het harnas zit. Elke identificatie is bij voorbaat uitgesloten. De rest van de personages is feitelijk sperenvlees, al heeft de verteller van het verhaal alles blijkbaar overleefd.
De werkelijke hoofdpersoon is de oorlog tussen beide partijen. Deze wordt beschreven met een gezwollen retoriek die de vouwen in de broek slaat en een dubieuze verheerlijking inhoudt van het georganiseerde slagerswerk. Zo wordt een prima initiatief om zeep geholpen door een verkeerde keuze. *(Jef)*

Victor Hugo's Quasimodo Bouden
Uitg. Nouga; 64 pl.; zwart-wit; slappe kaft; *f* 11,95/ BF 195.

De vijfentwintig jaar jonge Vlaming Tom Bouden is een doorzetter. Hoewel het succes uitbleef, publiceerde hij de afgelopen twee jaar maar liefst vijf albums. Voor de nabije toekomst kondigt uitgeverij Nouga er nog eens drie van zijn hand aan. Tussendoor heeft Bouden nu ook nog de tijd gevonden voor een 64 platen dikke bewerking van Victor Hugo's klassieke roman *Notre-Dame de Paris*.
Hoewel hij zijn bewerking bewust een andere titel heeft gegeven, klampt Bouden zich stevig vast aan Hugo's oorspronkelijke tekst. Niet alleen ontleent hij de plot van *Quasimodo* aan de romantische literator, ook gebruikt hij - in meer dan zeventig procent van de gevallen, aldus zijn uitgever na een stevige sessie turven - letterlijk diens tekst. Aan de andere kant neemt Bouden juist de nodige dichterlijke vrijheid door zijn eigen personage, de Blackadder-look alike Boudewijn de Grom op te voeren.
Op het eerste gezicht lijkt dit een schoolvoorbeeld van hinken op twee gedachten. Het resultaat past echter wonderlijk naadloos in elkaar. Bouden weet zijn vreselijke graaf De Grom in *Quasimodo* op te voeren alsof Hugo nooit een ander personage voor ogen heeft gehad. Tevens slaagt hij erin zijn strip luchtig te beginnen en heel natuurlijk te laten overvloeien in de dramatische slotakkoorden. Tom Bouden heeft in *Quasimodo* het goede vertelritme te pakken: een gevarieerde en functionele pagina-opbouw plus de juiste dosering van rust en actie.
Helaas heeft het tekenwerk in *Quasimodo* minder klasse.

Bouden

Bouden maakt zijn tekeningen soms wel erg losjes en schetsmatig. Wanneer hij lukraak zwart-wit aquarellen afwisselt met grove rasters en daarnaast herhaaldelijk bewerkte foto's en gravures in zijn tekeningen verwerkt, wordt hij het slachtoffer van zijn eigen enthousiasme. Dan produceert hij geen beklijvende beelden, maar storende stijlbreuken die de lezer alleen maar afleiden van het verhaal.
Het blijft nog steeds afwachten of Bouden zich ook zonder een scenarist van het kaliber Hugo - of typetje van het kaliber Blackadder - staande weet te houden. *Quasimodo* is niettemin een onderhoudende strip, die de 25-jarige absoluut het voordeel van de twijfel oplevert. *(Toon)*

Gimenez & Jodorowsky

De Metabaronnen 1: Othon van Salza
Gimenez & Jodorowsky
Uitg. Arboris; 64 pl; kleur; slappe kaft; *f* 11,95.

Familiegeschiedenissen zijn populair. Of het nu *GTST* is (voor de niet ingewijden, *Goede Tijden Slechte Tijden)* of de *Bold and the Beautiful*, hoge kijkcijfers zijn gegarandeerd. Alleen echter wanneer het smeuïg, vol intriges en vooral met veel verdriet gebracht wordt is een kassucces denkbaar. Dan zit u goed bij de *Metabaronnen*, er valt niet veel te lachen.
Ergens in de toekomst vertelt Tonto, een huisrobot, een familiegeschiedenis aan zijn collega Lothar. Het begint met een anekdote over Tonto's huidige meester de metabaron. Al snel daarna komt de mythe van Othon van Salza aan bod, de hoofdpersoon van dit album. Othon een voormalig intergalactisch piraat trouwt met Edna, dochter van Baron Berard van Castaka. Samen met hun zoon Bari werkt deze familie in de marmergroeven van de planeet Marmola. Hun grootste geheim, de olie waarmee de marmerblokken gewichtloos worden, komt aan het licht. Daarna breekt een galactische strijd los. Othon verliest alles, behalve zichzelf.
Jodorowsky heeft zijn sporen verdiend met o.a. de *John Difool*-scenario's voor Moebius. Zijn kracht ligt in mythische fantastische verhalen. Het scenario is niet zo complex. Iemand heeft iets wat anderen begeren er ontstaat een oorlog en uiteindelijk...Dat is nog maar de vraag. Ondershuids speelt trouw en ik hou van jou een sterke rol. De techniek is goed in het verhaal verwerkt al laten sommige termen de tenen krommen. Wat te denken van woorden als troglosocialiksers en wat zijn nu techno-technische robots. Robots zijn toch technisch? Het is duidelijk een macho-mannensage. Niet dat de vrouwen dom zijn of misbruikt worden maar er komen eenvoudig niet veel vrouwen in voor. Troonopvolging vindt plaats via de mannelijke lijn, ach zoiets als in het Britse koninkrijk dus.
De tekeningen van Juan Gimenez zijn spectaculair. Dat het album bijna uitverkocht is in de stripwinkels is zeker te danken aan het fel realistische tekenwerk. De kleuren in aarde- en metaaltinten benadrukken de sfeer. De primaire kleur rood komt wel regelmatig terug gezien het aantal doden wat er te betreuren valt. De gezichten zijn bij tijd en wijle gerelateerd aan Moebius en enkele scènes ademen de sfeer van Mézières. Ondanks dat overtuigd de tekenaar met zijn eigen gedetailleerde handwerk. Een slimme zet om Jodorowsky aan deze (nog) onbekende tekenaar te koppelen. Bij science fiction-liefhebbers zal deze serie snel op nummer één staan. Andere striplezers zullen zondermeer het tekenwerk bewonderen. *(Karin)*

Professor Stratus 1 t/m 3
Counhaye
Uitg. Le Lombard; 43 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 9,50.

Bijna ongemerkt en met grote tussenpozen zijn tot nu toe drie delen verschenen van Counhayes opmerkelijke stripserie *Professor Stratus*. Het eerste album, *Het Graf in de sneeuw,* was een bundeling van drie korte verhalen die eerder in het stripblad *Kuifje* hadden gestaan. Drie jaar later, in 1993, verscheen het eerste album met een lang verhaal: *De varende vesting*. Onlangs is het derde deel, *De duivels van Roquebrou* verschenen.
De avonturen van zijn hoofdpersoon, Professor Stratus, situeert Counhaye in de laatste decennia van de vorige eeuw. Op vernuftige en veelomvattende wijze vervlecht hij de sfeer van een naderend fin de siècle in zowel zijn tekeningen als zijn plots. Counhaye maakt zijn platen in een aangenaam ogende stijl die aan art déco doet denken. De inkleurders Jean Lequeu en Etienne Costa sluiten daar in het eerste en tweede album naadloos bij aan met veel oker, bruin en steenrood. Ook de plots zijn geheel in stijl gehouden. Het is de tijd van de triomf van de techniek en de avontuurlijke onbegrensdheid van de wetenschap. Professor Stratus is het prototype van de geleerde uit die tijd. Het nuchter empirisme viert hoogtij en wordt beoefend of gesteund door rijke, filosofisch aangelegde exentriekelingen. De kaarten kennen nog witte plekken en de mens heeft de planeet aan en onder zijn voeten. Met zijn vriend Kuno van

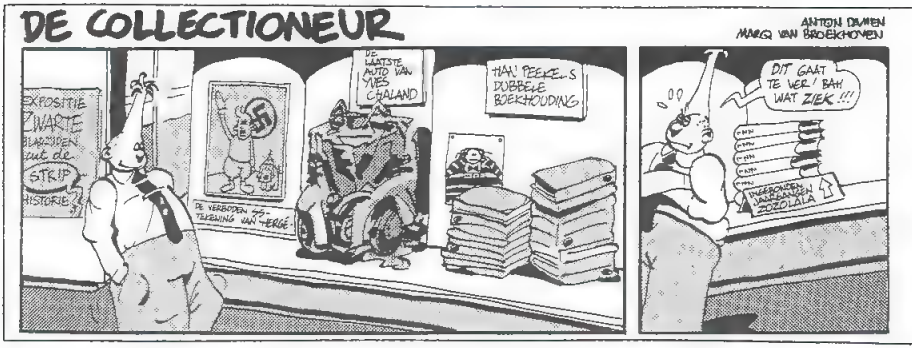
DE COLLECTIONEUR
ANTON DEMEN
MARCO VAN BROEKHOVEN
EXPOSITIE ZWARTE BLADZIJDEN UIT DE STRIP HISTORIE
DE LAATSTE AUTO VAN VIES CHALAND
HAH! PEEKE...S DUBBELE BOEKHOUDING
DE VERBOTEN 20e TEKENING VAN HERGÉ
DIT GAAT TE VER! BAH WAT ZIEK!!!
ONGEGRONDEN VERKLARINGEN 2020LALA

Straaten en Fokke, zijn multi-inzetbare bediende toert de hoofdpersoon twee albums rond in zijn luchtschip dat stijf staat van het gietijzer. Een enkele maal onderbreekt Counhaye het zelfgenoegzaam ritme van het tijdperk met een paginagrote plaat die de gewetensvolle ambachtelijkheid van de illustratoren uitstraalt.
Alles is uitgekiend en effectvol afgestemd op het weergeven van de sfeer en daarbij laat de stripmaker niets aan het toeval over. Counhaye vertelt het verhaal van een rijke geleerde en zijn vrienden, maar bovenal verhaalt hij van een tijdperk en een tijdgeest.
Eigenlijk is de tekenaar na twee verhalen uitverteld. Het werk is zo goed gedaan dat de vertelling is afgerond. Counhaye beseft dat hij met iets nieuws moet komen en besluit tot het inbrengen van een gotisch element.
Voor het eerst maakt hij een fout in zijn fijnmazig vlechtwerk. De horror en de duistere emoties zijn de achterkant van wat Counhaye ons in de eerste verhalen schilderde, en geen aanvulling of nuanceverschil. *De duivels van Roquebrou* gaat over achterlijke vreemdelingenhaat en broeierige wraak, zaken die een optimistische mensheid in dat tijdsgewricht achter zich gelaten dacht te heben.
Counhaye wijkt in zijn sfeertekening echter nauwelijks af van de voorgaande delen. Voor haat en wrok is het verhaal te licht en netjes verteld, zowel in woord en beeld. Gruwel kent geen ordelijk wereldbeeld. In *De duivels van Roquebrou* staat Counhaye in tweestrijd. Na twee feilloze albums met prachtige sfeerbeelden, weet hij niet precies hoe hij verder moet. Hopelijk maakt hij in een volgend verhaal een betere keuze. *(Jef)*

Onder een verre hemel Pratt
Uitg. Casterman; 73 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 24,25/BF 450.

Ruim een jaar na zijn overlijden verscheen *Onder een verre hemel*, het op een na laatste verhaal van de hand van Hugo Pratt. In *(A Suivre)* is onlangs de allerlaatste Pratt, onder de titel *Morgan*, voorgepubliceerd, zodat we nog eenmaal een album van de man tegemoet kunnen zien. Hoewel je daar met Pratt natuurlijk nooit helemaal zeker van bent, gezien zijn gewoonte steeds aan verschillende verhalen tegelijk te werken. De kans dat er nog een aantal onvoltooide strips van hem in de kast ligt, is dan ook reëel.
Onder een verre hemel is opnieuw een oorlogsverhaal. Het is juni 1940. Italië en Engeland zijn nog niet met elkaar in oorlog. De vriendschap tussen de Italiaanse jachtvlieger Pietro Bronzi en zijn Zuid-Afrikaanse collega Tristam Melrose zal spoedig door een oorlogsverklaring tussen beide landen tot de onmogelijkheden gaan behoren. Beide vrienden voelen dat aankomen en zien geen andere mogelijkheid dan enigszins bitter te berusten in de dingen, die komen gaan. Vlak nadat hun legers officieel met elkaar in oorlog zijn, hebben ze nog één keer de gelegenheid elkaar te ontmoeten. Na die laatste ontmoeting zullen ze elkaar als vijanden moeten beschouwen. In *Onder een verre hemel* heeft Pratt weer een aantal van zijn stokpaardjes verenigd. De vriendschap tussen twee vijanden leent zich uitstekend voor een vertelling over de waanzin van de oorlog en de grillen van het lot. Het is echter ook een wat gemakkelijk uitgangspunt, dat door Pratt bovendien vaker is gebruikt (denk bijvoorbeeld aan de vriendschap tussen de Pool Koïnski en de Italiaan Stella in *De woestijnschorpioenen).* Wanneer het verhaal zich dan ook nog afspeelt in de hoorn van Afrika, waar Pratt veel van zijn verhalen heeft gesitueerd, is duidelijk dat *Onder een verre hemel* weinig nieuws te bieden heeft. Ook de liefdesgeschiedenis van twee mannen die van de zelfde vrouw houden, zal een Pratt-lezer bekend voorkomen.
Wel blijft Pratt natuurlijk een uitstekend verteller. Het verhaal is goed opgebouwd, leest lekker weg en wordt gebracht in de vorm van de bekende halve zinnen voor de goede verstaander en de veelbetekenende blikken. Pratt verstaat als geen ander de kunst van de dialogen zonder woorden.

Maar het blijft déjà-vu. Pratt herkauwt zijn thema's, maar de smaak blijft gelijk. Het levert een strip op die enkele mooie momenten kent, maar vooral veel van hetzelfde en weinig verrassingen biedt. In een interview heeft Pratt eens gezegd weleens te dromen dat hij de tekeningen van zijn albums opnieuw gebruikt door ze in een andere volgorde te leggen om zo een ander verhaal te vertellen. Het lijkt erop, dat hij daar met *Onder een verre hemel* in is geslaagd. *(Paul)*

De laatste knusse zaal 1 Gillon & Lapière
Uitg. Dupuis; 68 pl.; kleur; harde kaft; *f* 25,00/BF 450.

Dupuis zorgt in haar Collectie Vrije Vlucht regelmatig voor verrassingen. Neem nu de samenwerking tussen een van de oudste rotten in het vak, tekenaar Paul Gillon, en een relatief jonge scenarist als Denis Lapière. Gillon tekent al onafgebroken strips sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Hier te lande dankt hij de meeste bekendheid aan de series *Schipbreuk in de tijd* en *De overlevende.* Lapière schreef zijn eerste scenario's pas eind jaren tachtig en geniet sinds enkele jaren enige bekendheid dankzij de reeks *Charly* en het tweeluik *Brieven uit de bar.* Geen voor de hand liggende combinatie dus, deze twee auteurs. Toch levert de eerste vrucht van hun samenwerking een geslaagde strip op.
De laatste knusse zaal is het fiktieve levensverhaal van de op 97-jarige leeftijd overleden filmproducent Raoul Rosensztroch. Geboren in 1892, heeft hij de volledige ontwikkeling van het bewegende beeld meegemaakt: van kermisattractie tot avondvullende speelfilm. De lezer maakt met hem kennis, als hij

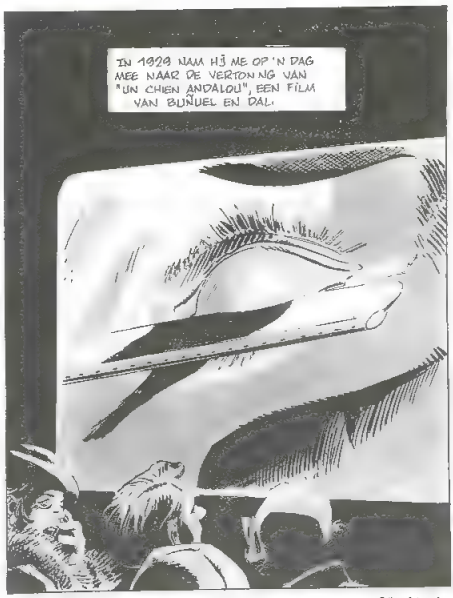

Gillon & Lapière

op hoge leeftijd aan zijn rolstoel is gekluisterd. Rosensztroch is dan nog altijd als producent aktief en bewijst met zijn scherpe opmerkingen dat niets aan zijn waarneming ontsnapt. Er ontstaat een ingewikkelde verhouding tussen de assertieve hoogbejaarde, zijn jonge cameraman en diens vriendin, met wie

(Advertentie)

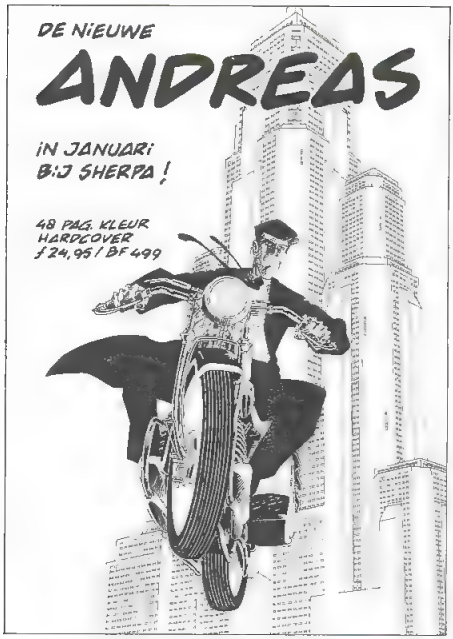

hij op pad is voor het maken van een documentaire. Wanneer Rosensztrauch plotseling komt te overlijden, stuit zijn cameraman op zijn memoires, die de oude man steeds bij zich blijkt te hebben gedragen. Vanaf dat moment wordt het heden gemengd met fragmenten uit het verleden en ontvouwt zich een leven, dat heel wat bewogener is geweest dan men bij eerste kennismaking met Rosensztroch zou vermoeden.

De laatste knusse zaal is zowel het verhaal van de geschiedenis van de film als de geschiedenis van een van haar oudste producenten. Een veelomvattende thematiek, waarbij noodzakelijkerwijs regelmatig een sprong in de tijd moet worden gemaakt. Dankzij de intrigerende verhouding tussen producer, cameraman en vriendin, een van de rode lijnen in dit eerste deel, en de vloeiende overgangen naar scènes uit het verleden, blijft de strip tot het einde boeien.

Helaas doet de vertaling afbreuk aan het geheel. Het begint al bij de titel. Die luidt in het Frans *La dernière des salles obscures* en dat heeft weinig met knusheid te maken. Ons woordenboekje leert, dat een "salle obscure" voor een bioscoop staat en dat past heel wat beter bij een verhaal over een filmmaker. De titel betekent dan ook zoiets als *De laatste filmzaal*. Ook andere delen uit de Collectie Vrije Vlucht lijden aan onzinnig vertaalde titels (bijvoorbeeld *Brieven uit de bar*, dat oorspronkelijk *Le bar du vieux français* heet en waarin helemaal geen brieven *uit* de bar voorkomen, maar alleen brieven die *aan* de bar van de oude Fransman zijn geadresseerd) of lijden aan een veel te Vlaamse woordkeus in de tekstballonnen. Dat is jammer, want met de Collectie Vrije Vlucht heeft Dupuis eindelijk een stripreeks van hoog niveau in huis gehaald. Door missers in de vertaling beantwoordt de reeks echter weer geheel aan het imago van amateurisme, waarmee de strip voor een volwassen publiek voor de meeste mensen in Nederland nog altijd is omgeven.

(Paul)

Zeker Lezen

Ragebol 1 t/m 3
Frank & Bom
Uitg. Dupuis; 44/45 platen; kleur; harde kaft; *f* 17,50.

Dat je met het medium strip veel meer kunt doen dan enkel een grappig of spannend verhaal vertellen, is gelukkig al vaak en door vele auteurs bewezen. Ook Frank en Bom behoren tot de stripmakers, die erin zijn geslaagd een strip een geheel eigen, originele invulling te geven.

Wat *Ragebol* zo bijzonder maakt, valt moeilijk uit te leggen. Het is een strip over een doodgewone jongen, die ergens in Brussel op een zolderkamertje woont. Hij heeft een gevoelige aard en een gezonde dosis fantasie en brengt in het gezelschap van z'n kat z'n dagen door met studeren en lezen. In *Ragebol* worden veel pagina's gewijd aan het dagelijkse leven van de gelijknamige hoofdpersoon. In de beste Belgische literaire traditie worden die scènes in het eerste deel, *De droom van de walvis*, afgewisseld met een flinke portie magisch realisme. In dat album vormt de vondst van een boek uit 1929 de aanleiding voor een zoektocht naar een stukje Brusselse historie, waarin verrassenderwijs een grote rol blijkt te zijn weggelegd voor een walvis. Ook *De beeldhouwers van het licht* bevat een op de natuur geënt mysterie, dat uiteindelijk wèl rationeel kan worden verklaard. In *De nacht van de kat*, tenslotte, is het natuurlijke element beperkt tot de weggelopen kat van Ragebol, maar houden de auteurs vast aan de magisch realistische noot door middel van een toevallige ontmoeting met een geheimzinnige oude man. De reeks, en met name het derde deel, kan gelezen worden als één lange vertelling over de ontwikkeling van Ragebol van adolescentie naar volwassenheid. Wat mij betreft, is *De nacht van de kat* de mooiste vertelling in stripvorm over de initiatie van een tiener in de volwassenheid. Na zijn nacht van de kat is Ragebol veranderd van een wat onzekere tiener in een jongeman, die op eigen benen staat en zijn eigen keuzes in het leven maakt. De auteurs leggen daar echter volstrekt geen nadruk op; het is meer een conclusie die de lezer trekt na kennisname van de drie albums.

Waar Frank en Bom wèl de nadruk op leggen, is de liefdevolle uitbeelding van Brussel, hun beider woonplaats, en van het gewone leven van alledag. Goddank biedt de wereld van de strip, volgepakt met aktie en sensatie, ook ruimte voor initiatieven als *Ragebol;* een serie waarin niet hard wordt geschreeuwd, maar waarin des te meer wordt gezegd. Een pareltje.

(Paul)

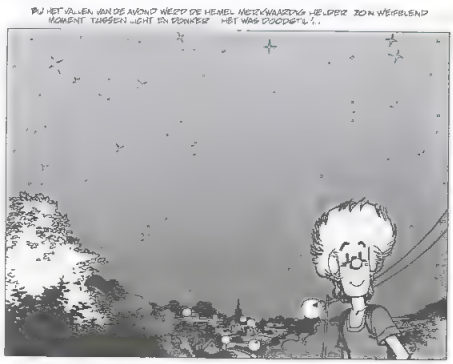
BIJ HET VALLEN VAN DE AVOND HEEFT DE HEMEL MEESTAL EEN WAANZINNIG HELDER ZON WEERSPIEGELEND MOMENT TUSSEN LICHT EN DONKER HET WAS DOODSTIL...

Frank & Bom

"Kassa," dachten ze bij Dargaud. Na enkele jaren gesoebat met concurrenten als Le Lombard en Dupuis, ging deze uitgever er vandoor met de rechten voor een nieuwe **Blake en Mortimer**. Ze drukten er lekker veel van, inmiddels zo'n half miljoen in het Frans en bijna 70.000 in het Nederlands. "Foute boel," dachten ze bij de Fondation E.P. Jacobs, welke stichting waakt over de culturele erfenis van de oorspronkelijke auteur van *Blake en Mortimer*. Dargaud brengt de argeloze lezers van het werk van de Meester in verwarring door de indruk te wekken dat *De zaak Francis Blake* een schepping van Jacobs zou betreffen in plaats van de liefdesbaby van Ted Benoit en Jean van Hamme. Op de voorzijde van het gewraakte album prijkt immers de omschrijving "*De avonturen van Blake en Mortimer van Edgar P. Jacobs*," terwijl op de achterzijde een grote foto van Jacobs is afgedrukt, een tekening die wél van de hand van de Meester is én de opmerking dat het album *De "U" straal van dezelfde auteur* zou zijn.
"Verwarrend," oordeelde de Brusselse Rechtbank van Eerste Aanleg in de door de Fondation E.P. Jacobs tegen Dargaud aanhangig gemaakte procedure. Over de precieze inhoud van het vonnis lopen de lezingen uiteen. Belgische kranten meldden aanvankelijk dat Dargaud alle albums binnen 48 uur uit de winkels moest terughalen, maar meldden later dat alleen de albums die de groothandel nog niet hadden verlaten niet meer mochten worden gedistribueerd. Nu zette dat niet veel zoden aan de dijk, aangezien de oplage toch al vrijwel was uitverkocht. Inmiddels hebben beide kemphanen een akkoord bereikt. Bij de eerstvolgende herdruk krijgt het album een gewijzigde omslag, waar de Fondation E.P. Jacobs geen aanstoot aan kan nemen. Met deze rechtszaak heeft de titel *De zaak Francis Blake* onbedoeld een diepere betekenis gekregen. PvG

Ouais. Quoi c'est "le Rumeg" vous me pardonner Raif ?
Ne sovez pas ridicule ! Ca n'est pas un pa... d'humidité qui fera peur à un rat d'eau
Courrez un pe... maintenant pour vous rechauffer Mon...je replonge chercher le panier pique n que
The wind in the willows door de ogen van Michel Plessix

En hij heeft het toch echt gezegd, **Béhé**. In de vorige *ZozoLala* was een kort interview met hem te lezen, waarin de tekenaar te kennen gaf dat hij en scenarist **Toff** er niet in waren geslaagd een zinnig vervolg op *Doodzonde* te bedenken. Dus wel. In de Franse pers (in *Auracan*, om precies te zijn) lazen we een interview met de zelfde man, waarin hij vertelt wel degelijk aan een vervolg te werken! *Doodzonde* wordt een trilogie, waarvan het tweede deel volgend jaar in het Frans zal verschijnen. Het verhaal spitst zich verder toe op het verzet tegen het fascistische regime uit deel een en vooral op de vraag, welke middelen daartoe geoorloofd zijn. PvG

De **Reklamestripclub** timmert al meer dan twee jaar aan de weg. De vereniging biedt verzamelaars van reclamestrips een kans materiaal met elkaar te ruilen. Daarnaast rubriceert het bestuur van de club allerlei gegevens om mettertijd een catalogus uit te brengen. De 130 leden die de club rijk is, kunnen daarbij wel wat meer liefhebbers gebruiken. Wie dus dol is op stripalbums die ter promotie van waspoeders en citroëns worden verstrekt, of wie nog een strookstripje kent dat alleen op de wikkels van Oezbeekse surrogaat-chocoladerepen verschijnt, moet eens contact opnemen met de club. Nieuwe leden of nieuwe informatie zijn welkom. En let wel: het lidmaatschap van de Reklamestripclub is gratis, al moet je wel lid zijn van het **Brabant Strip Magazine** (kosten 600 franc of 37,50 gulden per jaar). In dit blad is iedere keer een aantal pagina's gereserveerd, waarop nieuwe reclame-uitgaven worden vermeld en Reklamestripclub-leden oproepen kunnen plaatsen. Voor verdere informatie kun je bellen met: 015-610964 (voor België) of 0228-593370 (voor Nederland). HvS

Over *Brabant Strip Magazine* gesproken, het blad is begonnen met het uitgeven van albums van (Bob Mau's) **Kari Lente**. Het gaat om de in een grijs verleden in album verschenen verhalen van de Vlaamse stripheldin, die tot voor enkele jaren haar avonturen beleefde in de *Gazet van Antwerpen*. De eerste twee delen zijn nu te verkrijgen: *De wraak van de uil* en *De weerbollen*. Met kleurenomslag, zwart-wit binnenwerk en voor de prijs van 180 franc per stuk. Tevens zijn er gekartonneerde edities verschenen, met acht extra pagina's, genummerd en gesigneerd, voor 495 franc. Meerdere delen zijn in voorbereiding. Voor informatie schrijf je naar: Berrewelde 34, 1840 Londerzeel (België). De verspreiding

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN SEPTEMBER EN OKTOBER

SERIES

1 **Blake en Mortimer 13: De zaak Francis Blake**
2 **Asterix 30: De beproeving van Obelix**
3 **Franka 14: Het Portugese goudschip**
4 **Alex 20: Alexandrië**
5 **Joe Barr Team 3**
6 **Dauwe Dabbert 21: Het gemaskerde opperhoofd**
Suske en Wiske 249: De razende race
8 **Calvin and Hobbes: It's a magical world**
9 **Kleine Robbe 6: Zet je hoedje op!**
Jan, Jans en de kinderen 24

"Bijna iedereen koopt Asterix, wetende dat het niets bijzonders is en eigenlijk gewoon tegevalt."

"Wordt de nieuwe Storm straks geleverd met gratis kotszakjes?"

OVERIG *)

Onder een verre hemel 1
Mooi als de dood 2
De laatste knusse zaal 1 3
Malorix 4
Luis de Portugees 5
De stroman 6
Carapaces 7
Tsaar Peter de Grote 8
De reis van G. Mastorna 9
Het seizoen van de palingen

De Z-Lijst komt tot stand, dankzij de volgende winkels: Het B-Gevaar, Balloon Express, Het Besloten Land, De Boekenhalte, Eppo, Franka, Gilles de Geus, Gobelijn, Het Land van Langvergeten, Leidse Stripshop, Mieke's Striptek, Noord, Paard van Troje, Plok. Strips en eh. . dingesl, De Poort, De Rat, Snoek, De Striep, 't Strippie. Ook het cursieve commentaar is van de deelnemende winkeliers.

*) De lijst "Overig" omvat one-shots, tweeluiken en trilogieën

in Nederland wordt verzorgd via Peter van der Heijden, tel. 0652-684782. HvS

Voor de liefhebbers van gelegenheidsboeken zijn het mooie tijden. Konden ze eerder dit jaar al het lijvige *Les années Pilote* aan hun collectie toevoegen, nu komt Le Lombard met een terugblik op haar vijftigjarige geschiedenis. Drie jaar lang heeft **Jean-Luis Lechat** de archieven doorgeplozen om de geschiedenis van de uitgeverij plus het weekblad *Kuifje* van 1946 tot nu op papier te krijgen. Het resultaat, **Le Lombard. Un demi siècle d'aventures,** verschijnt in twee rijk geïllustreerde delen, respectievelijk gewijd aan *1946-1969* (ISBN 2-8036-1215-1) en *1970-1996* (ISBN 2-8036-1233-X), die voor BF 1495 per stuk in de winkels liggen.
Le Lombard grijpt haar vijftigste verjaardag tevens aan voor actie op het gebied, waar geen enkele zichzelf respecterende uitgever meer wil ontbreken: de nieuwe media. En dus is de informatie over/reclame voor de catalogus van Le Lombard voortaan ook op **cd-rom** (à *f* 45,00/BF 750), **internet** (http://www.lombard.be) en **e-mail** (infos@lombard.be) beschikbaar. TD

Een aantal uitgeverijen heeft zich in de loop der jaren bezig gehouden met het weer bereikbaar maken van de nederlandse stripklassieken voor een volgende generatie. Uitgeverij Boumaar is een van hen. Het jongste initiatief van dit kleine maar actieve huis is de integrale uitgave van de **Kick Wilstra**-verhalen. In drie genaaide en gebonden banden met gekartonneerde full-color omslag voetbalt de oude midvoor als nooit tevoren. Triomfantelijk meldt de uitgever zelfs het smoezelige, vergeelde papier volledig gereproduceerd te hebben! De ezelsoren moet de liefhebber zelf aanbrengen.
Al dit fraais kost *f* 79,00 per deel. De drie delen samen kosten *f* 209,00 en zijn in oktober verschenen. Bestellingen zijn mogelijk bij uitgeverij Boumaar, Braamkamp 199, 7206 HJ in Zutphen, tel./fax 0575-528325. JN

De rode ridder als geheimzinnige ster

Stripkritiek is een merkwaardig genre. In die zin dat series als *Nero*, *Blake & Mortimer* en *Claire* met een zelfde ernst onder de loep worden genomen als *De duistere steden* of *Maus*. Deze gedachte lijkt ten grondslag te liggen aan de onlangs verschenen essaybundel **Geheimzinnige sterren. Over het Belgische stripverhaal** (Uitg. Dedalus; ISBN 90-5281-107-5; *f* 32,50). In *Geheimzinnige sterren* bespreekt een vijftal publicisten onder redaktie van Studio Brussel-criticus **Rik Pareit** bekende en beruchte Belgische klassiekers als *Jommeke*, *De rode ridder* en *Buck Danny*. Zij doen dat eindelijk eens vanuit het besef "dat het uiteindelijk niet om het achtste wereldwonder draait." Met vijf even amusante als verfrissende essays als resultaat. Om het geheel af te maken, verluchtigen Kama & Seele de verschillende bijdragen. Dus, liefhebbers van de Belgische strip, leest en huivert. TD

Guido van Driel mag zich de gelukkige winnaar van de **Prijs De Leeuw** noemen. Maandag 14 oktober kreeg de Amsterdammer officieel te horen dat hij BF 200.000 (een slordige tienduizend gulden) rijker is. Na de matige respons op de Stripschapprijs 1995 voor *Vis aan de wand* en de lauwe ontvangst van *Meneer Servelaat neemt vakantie*, komt de Prijs De Leeuw voor Van Driel als een welkome opsteker. "Ik vind strips nog steeds hartstikke leuk om te doen," laat Van Driel weten. "Leuker dan illustratiewerk of schilderen. Ik blijf dan ook zeker doorgaan. Momenteel werk ik aan mijn derde strip, die speelt in een typisch Hollandse nieuwbouwwijk met verkeersdrempels. Ik maak het volledig in kleur: acrylverf op een zwarte ondergrond, dat geeft een heel speciaal effect. Meer wil ik er nog niet over kwijt. Het duurt nog wel een jaartje voor de strip uitkomt." Wie niet zo lang wil wachten, kan eens kijken in *Folia*, *Nieuwstribune*, of het blad van de begrafenisondernemer AVVL. Van Driel

publiceert daarin korte humoristische strips over - u vraagt, wij draaien - respectievelijk het studentenleven, de media en kinderen en de dood. Ook dat laatste, zo verzekert Van Driel, is "heel leuk om te doen." TD

Het doornemen van de buitenlandse bladen levert altijd weer nieuwe weetjes op. Zo meldt het Belgische *Rêve-en-Bulles* in haar dertiende nummer dat **Art Spiegelman** bezig zou zijn aan een bewerking van het tweede verhaal van Paul Austers *The New York Trilogy*. Aan die trilogie ontleende David Mazzuchelli onlangs al zijn magnifieke *City of glass*, dus dat belooft wat. Verder weten de *Rêveurs* dat **Etienne Davodeau** werkt aan *Stupide animal*, een strip in hetzelfde genre als zijn succesvolle *De stroman*. Tot slot zouden **Bailly & Lapière** en **Forest & Bignon**, die net als Davodeau een recente Dargaud Beeldroman op hun naam hebben staan, hun samenwerking in de toekomst willen voortzetten. We zijn benieuwd. TD

der reptielen zal het volledig tekstloze (!) verhaal van 102 pagina's (!!) in porties van acht pagina's in het blad worden gepubliceerd. De redactie houdt nog een kleine slag om de arm ten aanzien van de precieze startdatum, omdat de toestemming van de auteur en de films nog niet binnen zijn. JN

Peer de Plintkabouter is niet meer in *SjoSji*. Precies twee jaar na zijn entree is de geplaagde dwerg afgeserveerd. Hoofdredacteur Snoodijk verklaarde teleurgesteld te zijn over de ontwikkeling van de strip in de afgelopen periode. Het plezier dat volgens Dirk Snoodijk van *De collectioneur* af straalde was reden geweest om met Marq van Broekhoven en Anton Damen in zee te gaan. In *Peer de Plintkabouter* zag hij dat plezier niet terug. Bovendien vond hij de wijze waarop de grappen werden verteld steeds meer tegenvallen. Een terugkeer van beide stripmakers wil hij echter niet uitsluiten.

DIRK DE SNEERKABOUTER
ANTON DAMEN • MARQ VAN BROEKHOVEN
DIRK SNOODARD HEEFT TOCH GEVOEL VOOR HUMOR
PEER DE PLINTKABOUTER SPECIAL
WOEHAHAHAAA
HA HA HA HA HA
Niet leuk! Afscheids Peer van Damen & Van Broekhoven

Ook rond de jaarwisseling gaat **SjoSji** voort. *Jean-Pierre* mag op de cover van nummer 26 en over vier pagina's het oude jaar uitluiden. In nummer 1 van 1997 gaat de redactie voortvarend van start met een nieuwe Franse strip van tekenaar Bravo en scenarist Regnoud. In een stijl die aan Chaland doet denken, vertelt het tweetal de avonturen van Aleksis Strochonof tijdens de Russische revolutie. In Frankrijk is het verhaal reeds in album verschenen en ook deel twee ligt daar al in de winkels. De start van de strip in *SjoSji* gaat vergezeld van een redactioneel artikel over de auteurs. Bravo tekent ook voor de cover.
In nummer 3 start eis en weder dienend een Amerikaans comic in *SjoSji*. Van de welwillende uitgeverij Dark Horse heeft de *SjoSji*-redaktie de rechten verworven van *Age of Reptiles* van stripmaker Ricardo Delgado. Onder de titel *Tijdperk*

Ook *De partners* lopen in het blad op hun laatste benen. Als redenen voor het stopzetten van de strip van Brugman en Post gelden een tegenvallende albumverkoop en het niet meer in het blad passen van dit soort strips. JN

Vorig nummer vroegen wij ons af wie in hemelsnaam de "Nederlandse strippionier" Jan Linse zou zijn. Het schaamrood staat ons inmiddels op de kaken, want al tijdens de Haarlemse Stripdagen dit voorjaar bracht de Stichting Beeldverhaal Nederland een uniek boekje (à *f* 10,00) uit over deze in vergetelheid geraakte tekenaar. Linse (1843-1906) was, zo blijkt, een bon vivant en veelzijdig artiest, die vanaf 1874 strips begon te publiceren in het *Humoristisch Album. Weekblad aan scherts en luim gewijd*. De neerlandicus **Nop Maas** stelde een beknopte bloemlezing van Linses werk samen en leidde deze in. Geen enkele stripliefhebber met historisch besef zal zich het resultaat, **Jan Linse. De eerste Nederlandse striptekenaar**, willen onthouden. Ter lering ende vermaak neem je contact op met: Stichting Beeldverhaal Nederland, Postbus 132, 2000 AC, Haarlem. TD

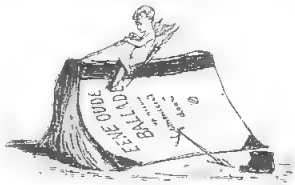
Linse

Al eerder begaf Loesje uit Arnhem, koningin van de one-liner en de plaklijm, zich op stripterrein. Blijkbaar is dat goed bevallen, want onlangs verscheen **De worm is los**. Het handpalmgroot boekwerkje bevat de soepelgetekende avonturen van een worm, waarmee de Arnhemmers achter het meisje naar eigen zeggen de tamelijk ingeslapen milieubeweging van wat nieuw élan voorzien. Het wekkertje is te koop in kiosken en boekhandels. JN

Vol trots meldde het Str!pschap de nominaties voor de **Str!pschapprijzen**. Daarna hulde het Schap zich in stilzwijgen. Tot op heden mochten wij nog geen persbericht over de winnaars ontvangen. Gelukkig waren we er in Breda zelf bij en kunnen we melden dat de keuze van de jury viel op Mark Retera's **Dirkjan 1** en Etienne Davodeaus **De stroman**. Toch vreemd dat het Str!pschap de berichtgeving over haar albumprijzen zo aan het toeval overlaat. TD

Hèt grote nieuws in het novembernummer van (**A Suivre**) is ongetwijfeld het begin van de voorpublikatie van de nieuwe Bourgeon. Het vervolg op *De brOn en de sOnde* heet *Six saisons sur IlO*. De redaktie doet het niet zuinig aan en plaatst een eerste aflevering van 31 pagina's. Verder in *(A Suivre)* een nieuw lang verhaal door Beja en Nataël, de auteurs van *De klauwen van het lot* en *Nolimé Tangéré*, getiteld *Le Poids de l'ombre*. Onder de korte verhalen treffen we in oktober onder meer werk van Boucq aan, die Fé Vandermuggen een judoles laat volgen in het gezelschap van Haddock, Mortimer

en Spiderman, Cabanes, met een les in verliefdheid in de stijl van zijn album *Sweet sixties* en in november opnieuw Boucq, die meneer Leonardo - u weet wel, de bovenbuurman van Fé Vandermuggen uit *De tanden van de haai* - een wetenschappelijk experiment laat uitvoeren met een zeer schaars gekleed dame. In december, tenslotte, start de voorpublikatie van het tweede deel van *Jonas Fink* door Giardino. Met *(A Suivre)* komen we de winter wel door. PvG

Waar je de winter ook moeiteloos mee door komt, is het decembernummer van **Zone 5300**. Pieter van Oudheusden staat in dat nummer garant voor het gewenste warme gevoel. Hij steekt het kerstverhaal - je weet wel - in een eigentijds jasje en ziet in Maria anno nu een geestelijk gehandicapt meisje. Maaike Hartjes voorziet het geheel van stemmige illustratie(tje)s. Verder in dit nummer *Moortje Poes*, een lange strip van Typex, kerstpuzzels, een interview met Herman Brusselmans en nieuw werk van Mark Hendriks en Stephane Blanquet. Voor het nieuwe jaar geen goede voornemens bij *Zone*, maar harde actie. Met ingang van het januari-nummer bieden de Rotterdammers per *Zone* zestien pagina's extra strips, cultuur en curiosa. De achterliggende gedachte is meer ruimte te creëren voor langere verhalen. In dat nummer o.a. nieuwe strips van Ben Vranken, Erik Kriek, Michiel de Jong en Milan Hulsing. TD

In Breda brachten ook dit jaar weer enkele creatievelingen met groot enthousiasme hun huisvlijt aan de mens. Reinder Dijkhuis kwam

Future echoes uit de Sandking Studio

hoogstpersoonlijk zijn nieuwste produktie **Ik** bij onze stand aanprijzen. *Ik* heet het "Huisorgaan van de Reinder Dijkhuis-fanclub" te zijn en is "officieel goedgekeurd door Reinder Dijkhuis." Nu de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen nog. Voor lidmaatschap à *f* 2,50 neem je contact op met de Nederlandse Joe Matt himself: Reinder Dijkhuis, Bloemstraat 30-A, 9712 LE, Groningen, samizdat@noord.bart.nl. Zo pretentieloos als Dijkhuis is, zo serieus zijn de mannen van de Haagse **Sandking Studio**. Met hun comic **Future echoes** zijn de Hagenezen erop gebrand hun jongensdroom waar te maken. Zij willen met het maken van comics hun brood verdienen en hebben er alles aan gedaan om de eerste twee deeltjes van *Future echoes* er professioneel uit te laten zien. Dus hou je van gelikte, Engelstalige strips met spierballen, geef de mannen een kans: Sandking Studio, Newtonstraat 92, 2562 KS, Den Haag. Een deeltje *Future echoes* wisselt voor *f* 5,95/$ 2.95 van eigenaar. TD

De "golden age" van comics-uitgever **Marvel** lijkt ver achter ons te liggen. In drie jaar tijd zijn de Marvel-aandelen gedaald van 34 naar ruim acht dollar per stuk. Kenners weten dat de oorzaak ligt in het overmatige speculeren op de verzamelgekte van enkele jaren geleden, iets waar de hele Amerikaanse stripwereld zich op verkeken heeft. Stripminnend Amerika rouwt. Maar niet heus. Frank Miller op de San Diego Comic Convention: "Marvel (...) is uitgeblust. Ze bestaan praktisch niet meer. Verwacht van mij niet dat ik Marvel natrap, want mijn moeder zei altijd al: van de doden niets dan goeds." PB

Hij stierf in 1989 en liet honderden stripalbums achter die zijn naam droegen. Die albums boeien nog steeds duizenden lezers. **Jean-Michel Charlier. Un réacteur sous la plume** (Ed. Dargaud; ISBN 2-205-04411-7; *f* 30,00) geeft een beeldend overzicht van deze produktieve scenarist. Veel foto's (met tekenaars) en afbeeldingen van alle helden wiens avonturen door Charlier geschreven werden. KvW

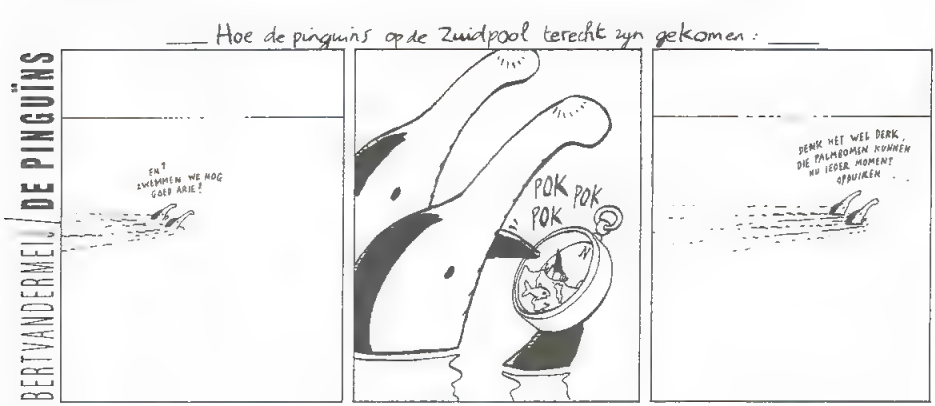
Hoe de pinguïns op de Zuidpool terecht zijn gekomen:
BERTVANDERMEIJ/DE PINGUÏNS
EN ? ZWEMMEN WE NOG GOED ARIE ?
POK POK POK
DENK HET WEL DERK, DIE PALMBOMEN KUNNEN NU IEDER MOMENT OPDUIKEN . . .

Herman-Jan Couwenberg is onder Roterdammers beter bekend onder het pseudoniem **Djanko**. Onder die naam geeft hij iedere dag in het *Rotterdams Dagblad* zijn eigenwijze visie op de actualiteit in de vorm van een cartoon. Een bloemlezing uit deze cartoons is nu gebundeld in het boekje **Hoera, ik werk**. En hoewel de grappen gemaakt zijn voor een dagblad, zijn ze ook los van de actualiteit goed voor een bulderende lach. Djanko is namelijk erg leuk. Overtuig jezelf. *Hoera, ik werk* (ISBN 90 5594 0569) is voor 15 gulden te koop. HvS

Hoera, Djanko werkt

Traditiegetrouw bevat ook de 1997-editie van *Snoecks* de jaarlijkse pocket over kunst, cultuur en meer - een artikel over strips. De nieuwste uitgave bevat een rijkelijk geïllustreerd interview met **Giraud/Moebius**. De doorgewinterde fans zullen er niets nieuws in tegenkomen, maar het is niettemin een aardig stuk. *Snoecks* is bij elke boekhandel te koop voor *f* 27,50. PvG

Een heel aardig en kwalitatief veelbelovend eerste nummer van het stripblad **Ragnarok** toont aan dat in Kampen een klein, maar actief groepje stripmakers zit. In het blaadje laat met name **Jay Bee** met een manga-achtige strip zien veel talent te hebben. Voor *f* 1,00 is het blaadje te bestellen via Jacob Catsstraat 133, 8265 XN te Kampen. Ook **Bikkel** nummer 8 is op het zelfde adres en voor het zelfde bedrag verkrijgbaar. Oude bekenden die meedoen aan het nummer zijn o.a. Dennis van Loenhout, Janko Bosch en Alex Turk, wiens strip *Mevrouw de heks* in boekvorm is verschenen.
Ook **Anton Sterrenborg**, comics-fan en stripmaker, heeft ooit voor *Bikkel* getekend. Nu heeft hij al zijn vakantiegeld in de produktie van het door hemzelf getekende **Black Gate** nummer 1 gestoken. In deze Nederlandse comic achtervolgt Black Gate Evil Red (Black Gate is de goeie). Voor *f* 2,00 is het werkje te bestellen bij Anton, dr. van Schouwenlaan 31, 8441 CA in Heerenveen
Overigens is het opvallend dat dergelijke initiatieven steeds vaker financieel ondersteund worden door lokale stripboeren. Het is maar dat jullie het weten. JN

In deze rubriek maakten we al eerder melding van de plannen van **Frank Le Gall**, de tekenaar van *Theodoor Cleysters*, voor een jeugdstrip over de kerstman. Dat album is inmiddels verschenen; zoals het hoort in dit jaargetijde. De strip is getiteld *Catastrophes au Pays de Père Noël* en is getekend in een bij de doelgroep passende, simpele en open stijl. Le Gall is overigens niet de enige, die een uitstapje naar de jeugdiektuur maakt: van de hand van **Michel Plessix**, bekend van de serie *Patje van het Groenewoud*, verscheen het schitterend getekende album *Le vent dans les saules*. Het is de stripbewerking van de gelijknamige roman van Kenneth Grahame, met een vrolijke rat, een domme pad en een vriendelijke mol in de hoofdrollen. Het boek, dat meermalen is verfilmd, is beter bekend onder de originele titel *The wind in the willows*. Beide boeken verschenen bij de Franse uitgever Delcourt. Een andere auteur van de Delcourt-stal loopt eveneens met plannen voor een kinderboek rond. Het gaat om **Turf**, en die is weer bekend van de serie *Het narrenschip*. PvG

december tot mei volgend jaar volgen nog Atlanta, New York, Miami, Boston, Chicago en New Iberia. In New York zullen diverse Europese prominenten (zoals Claire Bretécher) hun neus laten zien. PB

In Vlissingen maakt Kevin Hogerheide **Helter Skelter**. Tot nu toe zijn er al meer dan negen nummers verschenen. Het blaadje kan bogen op een imposante rij medewerkers als M. Hartjes, B. Vonk, I. Prutduktie, M. Diana en J. Klemencic. Het meeste wat deze klinkende namen inbrengen zijn overgeschoten tekeningen, maar in nummer acht staan tussen die oude platen ook een paar heel aardige strips. *Helter Skelter* is te bestellen via Westerzicht 94, 4385 AN in Vlissingen. JN

Een vast onderwerp in deze rubriek beginnen de stripadresjes voor **internet**-surfers te worden. We hebben er weer een paar voor je: comicfans kunnen een kijkje nemen bij Dark Horse op (http://www.dhorse.com/), bij Peanuts op (http:///www.unitedmedia.com/comics), of bij stripinformatieblad Comics World op (http://www.farsite.com/cw/index.htlm). Meer Europees georiënteerde lezers kunnen het eens proberen bij de Franstalige *Blake et Mortimer* site op (http://www.machpro.fr/bm/). PvG

Schets van Béhé voor Doodzonde 2

Al vanaf september tourt een grote Europese stripshow door de States. De rondreis is een initiatief van de organisatoren van het fameuze Angoulême-festival, dat komende januari weer gehouden wordt. De show, **European Comics. An Overview** geheten, is bedoeld om de Amerikanen nader kennis te laten maken met de crème de la crème van de Europese strips en bevat demonstratiemateriaal van o.a. *Kuifje, Lucky Luke, De Smurfen, Asterix, Jeremiah, XIII, Corto Maltese*, naast een overzicht van het werk van Tardi, Swarte, Jacobs, Giraud/Moebius, Crépax, Prado en Manara. De steden Washington DC, San Francisco en Los Angeles zijn reeds aangedaan. Van **Lax**, bekend van *De verlichte markiezin* en diverse delen in de Collectie Vrije Vlucht, verscheen onlangs een nieuwe one-shot. Ditmaal niet bij Dupuis, maar bij de Franse uitgever Vents d'ouest. Het album heet *Chiens de fusil* en heeft de Noord-Ierse burgeroorlog als onderwerp. Een Nederlandse vertaling is vooralsnog onzeker. PvG

Fans zijn vaak onbegrepen personen. Voor alle verstokte fans biedt **The golden age of comic fandom** (ISBN 0-9645669 0-7; *f* 25,00) misschien een oplossing. Nu kan elke fanaat aan anderen laten lezen wat hem/haar beziet. Bill Schelley richt zich op de

Inktvis Prutduktie

Amerikaanse comics-markt van de jaren '60 en '70. Toch valt er voor Europese lezers veel interessants te ontdekken. Met name het ontstaan van een "fanstroming" wat vervolgens weer enkele tijdschriften opleverde, is leuk om te lezen. Veel illustraties ondersteunen deze prettig leesbare tekst. Vooral voor communicatie-studenten, alle fans en verzamelaars. KvW

De Duitse justitie heeft wat problemen met het gevoel voor humor van sommige striptekenaars. Da's nou jammer, want zo worden de allerleukste strips uit de handel genomen. Voordat het boek over Ralf König dezelfde weg volgt als de andere onfortuinlijke albums, moet de geïnteresseerde lezer het snel aanschaffen. **Mal mir mal nen Schwulen** (Männerschwarm Verlag; ISBN 3-928983-36-9; *f* 22,00) geeft een goed en grappig beeld van deze zichzelf niet altijd serieus nemende homotekenaar. Thomas Voigt interviewde de populaire artiest. Veel illustraties en foto's uit zijn verfilmde albums en het poppentheater. Mensen met humor moeten zich haasten. KvW

Hele nachten hebben wij bij het standbeeld van Peerke Donders onze Lieve Heer gebeden het te verhoeden. Maar nu de redaktie Tilburg verlaten heeft, is het dan toch geschied: de striphumoristen uit die stad hebben hun krachten gebundeld. Het resultaat, het eerste nummer van **De bedenkelijk kijkende grondeekhoorn,** ligt nu voor zeven-en-een-halve gulden in de winkels. In dit blad, dat volgens het colofon nog iedere maand moet gaan verschijnen ook, prediken de Tilburgers **Gummbah, Jeroen de Leijer, Ivory Lee** en **Steppie Lloyd Trumpstein** (wat een mooie namen) de anarchie. En anarchie is het. Een ziekmakende verzameling tekeningen en grappen stort zich vanaf het betere kladpapier richting strot van de lezer. En, we vreesden het al, het is nog lekker ook. Daar ga je. HvS

In de categorie hebbedingetjes is een leuk schetsboekje met tekeningen van **Wendling** (*De lichten van de Amalou*) het vermelden waard. Het verscheen op A5-formaat in een oplage van 1000 exemplaren en is te koop in de ruim gesorteerde Belgische stripwinkels voor BF 400. Dat het om een verzameling losse schetsen gaat, wordt benadrukt door de uitvoering: geen boekje, maar losse velletjes die met twee metalen ringen op hun plaats worden gehouden. PvG

Een literair tijdschrift met een themanummer over strips, dat zal toch niet... En jawel hoor, het septembernummer van **Bzzlletin** gaat uitgebreid in op *Eric de Noorman* en de avonturen van Tom Poes. Gelukkig is de *Bzzlletin*-redaktie wel zo slim geweest om ook wat deskundigheid van buiten aan te trekken, teneinde de verbaasde literatuurliefhebbers te kunnen wijzen op het werk van Tardi, Gibbons & Moore en Schuiten & Peeters. Werd het toch nog een lezenswaardig nummer. Overtuig jezelf en stort *f* 17,50 op giro 3930420 t.n.v. Bzzlletin te Den Haag o.v.v. *Bzzlletin 238*. Het blad ligt ook voor *f* 12,50/BF 250 in de betere boekhandels. TD

W e doen vreselijk hard ons best om net zo wetenschappelijk te zijn als **Inks**, het blad van de Cartoon and Comic Art Studies. Het eerste nummer van de derde jaargang start met de oorlog binnen EC comics en de rol die William Gaines daarin speelde. Voor geschiedenisliefhebbers is er een fors artikel over humor in Duitsland. Samuel West bespreekt de historie van *Puck. Illustriertes Humoristisches Wochenblatt* (1876-1898). Verder prijst Thierry Groensteen - nota bene zelf directeur van het instituut - in een viertal pagina's de charme van het Stripmuseum te Angoulême. Nummer twee opent spectaculair met de titel *Krazy Kat black*, oftewel *The racial identity of George Herriman*. Verder oude kost met de comic-series uit de *New York Sunday Herald* (1899-1924) en *The New York Sunday Tribune* (1914-1924).
Een abo kost $20 per jaar: Cartoon and Comic Art Studies; Ohio State University; 023L Wexner; 27 West 17th Avenue mall; Columbus OH 43210-1393; USA. KvW

Henk Kuijpers is niet de enige strip-auteur, van wie op een tentoonstelling origineel werk wordt gestolen. Sinds kort is Henk in goed gezelschap en wel van **Yves Chaland**, wiens werk - weliswaar pas na zijn dood - hetzelfde overkwam tijdens een expositie in Saint-Etienne. Gestolen werden twaalf strippagina's en enkele losse tekeningen, waaronder originelen voor zeefdrukken. PvG

Twee nummers geleden meldden we dat Sherpa's **Stripjaar** in een gewijzigde opzet weer jaarlijks zou gaan verschijnen. Dat gaat nog steeds door, zij het dat de eerstvolgende editie niet al komend voorjaar zal verschijnen. Door drukke onderhandelingen rond de nieuwe albums van Andreas en Cabanes, mogen we de eerstvolgende editie van *Stripjaar* pas begin 1998 tegemoet zien. TD

Nieuws van **Hermann!** Veertien jaar na zijn laatste *Comanche* komt er weer een western van hem aan. Het wordt een one-shot (toepasselijke term voor een western) onder de titel *Caatinga*. Het verhaal verschijnt begin volgend jaar ongeveer gelijktijdig in de Verenigde Staten bij uitgever Graphitti Design (die ook *Blueberry* in het fonds heeft) en in Europa bij Le Lombard. PvG

In memoriam

Op 7 juli j.l. is overleden Arnaud Dombre, beter bekend onder zijn pseudoniem **Arno**. Hij werd 35 jaar. Arno publiceerde zijn eerste werk al op negentienjarige leeftijd. In 1983 brak hij door met de reeks *Alef Thau*, op scenario van Jodorowsky. Er zouden zeven albums volgen. In Frankrijk verscheen een flink aantal korte verhalen van zijn hand en in 1993 bij Casterman het album *Augustin - la croisée des chemins*. Op het album *Kids*, een bundeling van korte verhalen, na bleef zijn overige werk in het Nederlands ongepubliceerd.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redaktie.

---- Te verschijnen in december ----

-Arboris-

DE ZOON VAN DE AREND 10: AFSPRAAK IN ALBION (Faure) 9,95/195; sk.

ELFQUEST/DE VERBORGEN JAREN 2: HET WOLVENWOUD (Pini) 8,95/180; sk.

SLAÏNE 9: DE HEER VAN CHAOS (Langley/Mills) 10,95/220; sk; 24,95/495; hk.

SLAÏNE 10: DE SCHATTEN VAN BRITTANNIË (Power/Mills) 10,95/220; sk; 24,95/495; hk.

- Big Balloon -

EVA EN ADAM 2: JE BENT EEN GENIE, ADAM (Bercovici/De Jager) 12,95/240; sk.

FRANKA 14: HET PORTUGESE GOUD-SCHIP (Kuijpers); hk. 59,95/1200. Luxe.

HET LAND VAN LANGVERGETEN 8: MAHARANI (Herenguel/Makyo) 29,95/550; hk. *Slot van de tweede cyclus van deze reeks.*

SJORS EN SJIMMIE 36: ALARM (Diversen) 8,95/180; sk.

STAR WARS: SCHUDUWEN VAN HET IMPERIUM 2 (Wagner/Plunkett/Russell) 7,95/160; sk.

STORM/KRONIEKEN VAN DE TUSSENTIJD 1: HET VOYAGER-VIRUS (Kelly/Lodewijk) 12,95/240; sk; 35,00/645; hk. *Spin-off van de immens populaire serie en voor het eerst niet geschilderd door Lawrence. Volgens de uitgever doet het werk van Kelly niet onder voor dat van de Brit, maar je moet wel erg kippig zijn om dat te beweren.*

- Dargaud -

DE ONNOEMBAREN 3: GELE GESCHIEDENIS (Conrad/Yann) 11,25; sk. *Dit moet - na 14 jaar - eindelijk de integrale albumuitgave van dit roemruchte verhaal worden.*

- De Plaatjesmaker -

SIGMUND 3: DERDE SESSIE (De Wit) 14,95; sk.

- Geïllustreerde Pers -

OOM DAGOBERT 55: HET LEVENSVERHAAL VAN OOM DAGOBERT DEEL 3 (Diversen) 7,95/160; sk.

- Geknipt Papier -

DE ZANDMEMOOR 2: MORGANA-STAD (Dethan) 28,95/495; hk.

PATJE VAN HET GROENEWOUD 4: CARL (Plessix/Dieter) 28,95/495; hk.

PETER PAN 4: RODE HANDEN (Loisel) 28,95/495; hk. *Mooi, mooi, mooi.*

XOCO 2 (Ledroit/Mosdi) 29,95; hk. *Het eerste deel was erg geslaagd.*

- Standaard -

KIEKEBANUS 1 (Merho/Linthout) 6,95; sk; 99,00; luxe. *De eerste Vlaamse cross-over.*

- Talent -

DE HAAS VAN MARS 3 (Parras/Cothias) 14,50; sk.

LABYRINTEN 1: DE LIJDENDE GOD (Pendanx/Le Tendre/Dieter) 14,50; sk.

PERCEVAN 4: DE SMARAGDGROENE TAFEL (Leguy/Fauche/Léturgie) 12,50; sk.

PRAIRIEHONDEN (Berthet/Foerster) 14,50; sk.

SHA 1 (Ledroit/Mills) 14,50; sk.

SMERISSEN 3: MATRAKKENDANS (Achdé) 12,50; sk.

----- Te verschijnen in januari -----

- Arboris -

AXEL MOONSHINE 24: MUSKIE, ALTIJD EN EEUWIG (Ribera/Godard) 9,95/195; sk.

DE METABARONNEN 2: HONORATA (Gimenez/Jodorowski) 11,95/240; sk.

GILLES DE GEUS 1: DE SPAANSE FURIE EN ANDERE VERHALEN (Kolk/De Wit) 29,95/595; hk. *Met extra dossier van 16 pagina's.*

- Big Balloon -

CASPER EN HOBBES 4: BUITENAARDSE GRIEZELS (Watterson) 14,95/280; sk. *Eerder aangekondigd voor november '96.*

SJAKIE 25: DE SUPERCUP (Gillat/Western/Bakker) 8,95/180; sk.

SPEKKIE BIG 1: HET ALLERSLECHTSTE VAN SPEKKIE BIG (Van der Holst) 9,95/190; sk. *Na het succes van Dirkjan durft Big Balloon ook een album aan van de meest omstreden humorstrip uit SjoSji.*

RECENTE NUMMERS KOSTEN ƒ 4,00 / BF 75 PER STUK ; NUMMERS 83 EN OUDER ƒ 2,50 / BF 60

89 ERIC JORIS, HANCO KOLK, BÉHÉ, BENNO VRANKEN, ROBERTA GREGORY

88 JOE MATT, MARK RETERA, BART SCHOOFS

87 WILLEM VLEESCHOUWER, VICENTE SEGRELLES, TED McKEEVER, MICHIEL DE JONG

86 BILL WATTERSON, SPERMINATOR, KOEN HOTTENTOT, ART SPIEGELMAN, Z-LIST

85 FORMALINE, FOERSTER, FRÉDÉRIC BÉZIAN, MARK HENDRIKS

83 CHARLES BURNS, MARS, GNOE

82 ANDREAS, RORK, STRIP 'X-20', CYRRUS, CHRIS BERG

81 HERMANN, JEROEN DE LEIJER, DE WIROJA'S, MARK BEYER

80 VITTORIO GIARDINO, PETER BAGGE, MAAIKE HARTJES, MICHEL PLESSIX

79 FRANK, ULLI BÜRER, GUIDO VAN DRIEL

78 MARTIN LODEWIJK, SIGNED BY WAR, BEREND VONK

77 KRIJTLIJN, BENN, FLORIS OUDSHOORN

76 INIKTVIS PRUTDUKTIE, AL DAVISON, GUMMBAH, PETER DE WIT

75 STUDIO FUNNY FARM, AKTUELE INFORMATIE OVER DIVERSE STRIPMAKERS, RUDOLF KAHL, STRIP TOP 75, HET GELE TEKEN, DE VROUW VAN DE TOVENAAR

74 MARCEL RUIJTERS, RICHARD CORBEN

73 BERT VAN DER MEIJ, DAVE McKEAN, CEREBUS

72 TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE

71 DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '60 TOT NU

69 VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50

67 FRITZ VAN DEN HEUVEL

66 DAVID LYTTLETON, MOEBIUS, DIRK STALLAERT, LEZERSENQUÊTE-II

64 ALOYS OOSTERWIJK, ALBERTO BRECCIA, MARCO VENANZI

63 HANS KRESSE, LEZERS-ENQUÊTE-I, ERIC HEUVEL

62 EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, EDMOND BAUDOIN, FRANÇOIS RIVIÈRE-II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE

61 CHRISTIAN ROSSI, TRADE PAPERBACKS

58 PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME '91

57 AKIRA, LIAN ONG, FRANSE VERZAMELALBUMS

56 RÉGIS LOISEL, MATTHIAS SCHULTHEISS

55 DANIEL TORRES

54 JEAN-CLAUDE SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM

53 JOSÉ MUÑOZ

51 DAVE McKEAN

50 FRANCOIS BOURGEON, LITTLE NEMO, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPMAKERS, FELICITA-TIETEKENINGEN EN -STRIPS

44 VITTORIO GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS

42 ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA

38 DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULÊME, DORP IN DE RIVIER

SOEPERMAN: DE 11e DIMENSIE
(RENÉ UILENBROEK & WILLEM RITSTIER)
ƒ 8,95 / BF 170

IN DE VAL, JEANETTE EN ANDRE VERHALEN (BUNDELING ZWART-WIT STRIPS VAN BEREND J. VONK)
ƒ 8,50 / BF 170

ZOZOLALA KLASSIEK-II
EEN HERDRUK VAN DE NUMMERS 13 T/M 24 (ƒ 37,50 / BF 680)

DE GROTE ZOZOLALA INDEX
EEN COMPLEET OVERZICHT VAN DE NUMMERS 1 T/M 83 (ƒ 4,50 / BF 90)

BESTELWIJZE: ZIE KOLOFON (P. 2), MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE ARTIKELEN EN JE EIGEN ADRES

STAR WARS: SCHUDUWEN VAN HET IMPERIUM 3 (Wagner/Plunkett/Russell) 7,95/160; sk.

- Dargaud -

BEELDROMAN 6: SASKIA (Collin/Dubois) 28,50; sk. *Speelt in de Nederlanden tijdens de Gouden Eeuw.*
DIXIE ROAD 1 (Labiano/Dufaux) 10,95; sk.
KLAAGZANG DER DORRE GEWESTEN 3: VROUWE GERFAUT (Rosinski/Dufaux) 11,25; sk.
NOORD-ZUID 1: WELKOM IN MOSKOU (Moynot/Dieter) 10,95; sk.
OKNAM 5: DOSSIER M.I.A. (Roels/Renard) 11,25; sk.

- Dupuis -

CUPIDO 9: LEVE DE BRUID! (Malik) 8,95; sk.
KROOST 1: ZO IS HET TOCH? 9,95; sk.
MICHEL VAILLANT 59: DE GEVANGENE (Graton) 8,95; sk. *Michel is weer eens naar een andere uitgever geraced.*
MINIMENSJES 33: 20 DUIZEND MIJL (Seron) 8,95; sk. *Laat ons raden. Onder zee, soms?*
TITIA EN PIJPELIJN 1: STOEPHEET (Hardy/Yann) 9,75; sk. *Heruitgave van de stoephoeren Lolo en Suzette.*
TITIA EN PIJPELIJN 2 (Hardy/Yann) 9,75; sk.
VIEZE SPROOKJES 1: ANDERSEN 9,95; sk. *Ik ben meneer Dupuis en ik doe Arboris na. Miep, miep!!*

- Geïllustreerde Pers -

DONALD DUCK POCKET 41: EEN ONVERGEEFLIJK FEEST (Diversen) 7,95/160; sk.
NOORTJE 7: NOORTJES UITLAATSERVICE (Steeman/Klein) 7,95/150; sk.

- Het Volk -

JOMMEKE 190: ALARM IN BEGIJNHOF (Nijs) 6,80; sk.

- Kbu -

JULES EN OLLIE 21: ARNHEM 12,50; sk.

- Land Produkties -

STAMGASTEN 34 (Toon) 8,95; sk.

- Lefrancq -

DE MARKIES 2: DS IRAE (Delvaux/Oleffe) 9,95; sk.
DE WITTE RIDDER 3: HET FATALE TEKEN (Funcken) 9,95; sk.
JARI 1: JARI EN DE KAMPIOEN (Reding) 9,95; sk.
POM EN TEDDY 3: DE ZWARTE TALISMAN (Craenhals) 9,95; sk.

- Le Lombard -

ANGELA EN RENÉ 1 (Ridel) 9,50; sk.
COLLECTIE GETEKEND: CAATINGA (Hermann) 11,25; sk en 23,50; hk. *Zie PrikBord.*
ROBIN HOED 18: GEEN PANIEK! (Turk/De Groot) 9,50; sk.
VERHAAL ZONDER HELDEN 2: 20 JAAR LATER (Dany/Van Hamme) 210,00; luxe. *Vervolg op het twintig jaar geleden verschenen Avontuur zonder helden. De gewone editie verschijnt een maand later.*
ZWART BLOED 2: DE WEG VAN DE HAAT (Vranken/Desberg) 10,95; sk.

- Semic-Junior -

DOSSIER MICHEL VAILLANT: STEVE McQUEEN (Graton) 9,95; sk.

- Sherpa -

CAPRICORNUS 1: HET DING (Andreas) 24,95/499; hk; 99,00/1995; luxe.

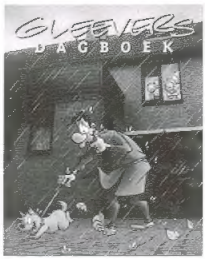

- Standaard -

BAKELANDT 8: HEL VAN DE MOERE (Leemans) 7,95; sk.
BAKELANDT 9: SCHAT DER TEUTEN (Leemans) 7,95; sk.
BIEBEL DAGBOEK: HELP! (Legendre) 32,50; sk.
KIEKEBOE 71: KING SACHA (Merho) 6,95; sk.
NERO: INDIA TRILOGIE (Sleen) 110,00; hk.
URBANUS 61: SNOEPERDEPOEP (Linthout) 6,95; sk.

- Talent -

GORN 4: HEMELSBLOED (Oger) 14,50; sk.
LEO LODEN 5: PROBLEMEN BIJ DE TRABOULES (Carrere/Arleston) 12,50; sk.
ROGON DE WITTE WOLF 2: DE KINDEREN VAN BROCELLANDE (Chabert/Convard) 14,50; sk.
VAE VICTIS 6: BOADICAE, DE OORLOGSHELDIN (Mitton/Rocca) 14,50; sk.
VIXIT 2: CARTAGO DELENDA (Kisler) 14,50; sk. *Deel 1 verschijnt in herdruk.*
VIXIT 1 EN 2 (Kisler) 49,50; hk. *Bundeling.*

- Niet aangekondigd; toch verschenen -

CLAIRE 9: IN EXTASE (Wiroja's) Divo; 8,95; sk; 17,50; hk.
DE RECHTER 2: VERKEERD VERWEER (Van Muylwyck) Studio V. M.; 23,50; sk.
DE VLOEK VAN AMBER 1: AMOJAR (Contremarche/Lauffray) Talent; 14,50; sk.
GLEEVERS DAGBOEK (Gleever) De Meulder; 14,95; sk; 75,00 luxe.
GUUST 15: VAN FLATERS TOT KRATERS (Franquin) Dupuis/Marsu Productions; 8,95; sk; 185,00; luxe. *Na meer dan een decennium weer een nieuwe Guust, ook al bestaat-ie grotendeels uit oud materiaal dat niet eerder in album verscheen.*

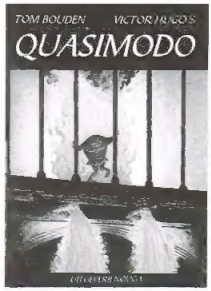

HÄGAR 18: ACHTTIENDE DIKKE HÄGAR (Browne) Arboris; 15,95; sk.
HOMMAGE AAN UDERZO (Diversen) Talent; 12,50; sk.
JOOP KLEPZEIKER VOETBALSTRIPS (Schreurs) CIC; 12,50; sk.
JULES EN OLLIE 18: HET DOSSIER DELFT (Bergmans/Van der Meer) KBU; 12,50; sk en 49,50; hk.
KARI LENTE 1: DE WEERBOLLEN (Mau) Brabant Strip; 10,00; sk. *Zie PrikBord.*
KARI LENTE 2: DE WRAAK VAN DE UIL (Mau) Brabant Strip; 10,00; sk en 30,00; hk.
MAMA (Gnoe) Zet.El; 34,50/650; sk.
ODORIC (Verwimp/Keunen) 14,50/260; sk. *Zie Het Laatste Oordeel.*
RAAMVERTELLINGEN (Tardi) Oog & Blik; 60,00; hk. *Boek over de serie schilderijen die Tardi vorig jaar maakte, met als thema het uitzicht door een open raam.*
ROODHAAR 1: ZWAVEL EN VLEES (Aouarri/Tarvel) Talent; 14,50; sk.
VICTOR HUGO'S QUASIMODO (Bouden) Nouga; 11,95/195; sk. *Zie Het Laatste Oordeel.*

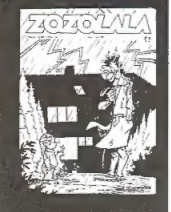

INDEX 1996

ARTIKELEN

Formaline Berichten uit de wereld die small press heet — Hans van Soest 65
Foerster houdt van zwart — Hans van Soest 65
Acacialaan Mark Hendriks — Jef Nieuwenhuis 65
Krachtige emoties De fascinaties van Frederic Bezian — Toon Dohmen 65
Calvin and Hobbes Het grote gelijk van een kleine etterbak — Bill Watterson 66
Sperminator Vrouwen getekend door de vrede — Toon Dohmen 66
Acacialaan Koen Hottentot — Hans van Soest 66
Art on art Spiegelman over strips — Gary Groth 66
Het jongensboekengevoel van Willem Vleeschouwer — Hans van Soest 67
Vicente Segrelles De huurling en de illustrator — Toon Dohmen 67
Ted McKeever Hel zou een cursus van zes maanden moeten zijn — Sigge Stegeman 67
Acacialaan Michiel de Jong — Jef Nieuwenhuis 67
Exhibitionist en sluurder Joe Matt slachtoffer van zijn eigen succes — Barbara Stok 68
Mark Retena De studentenhumor voorbij — Gerard Zeegers 68
Acacialaan Bart Schoofs — Hans van Soest 68
Eric Joris de striptekenaar en zijn 'dada' — Pieter van Oudheusden 69
Hanco Kolk wil meer — Hans van Soest 69
Behe een goddschap maakt nog geen verhaal — Paul van Gremberghen 69
Acacialaan Benno Brankien — Jef Nieuwenhuis 69
Opzij voor superkrens Bitchy Bitch! De anti-heldin van Roberta Gregory — Karin van Wylick 69
Tranen op papier Vallen en opstaan met Gerard Leever — Toon Dohmen 90
Fight for your right to party?! Het eeuwfeest van het beeldverhaal en de uitvinders van de strip — Toon Dohmen 90
Fellini & Manara Het Italiaanse huwelijk tussen droom, strip en film — Anton Damen 90
Acacialaan Barbara Stok — Hans van Soest 90

RECENSIES

Andreas Styx — Jef 65
Andri Straatmussen — Hans 69
Arleston Lanfeust van Troy 1 en 2 — Karin 69
Bailly Het seizoen van de palingen — Toon 98
Baudoin De reis — Jef 90
Benoit Blake en Mortimer De zaak Francis Blake — Pieter 90
Beuriot Mooi als de dood — Jef 90
Bignon Het geloof heiligt de middelen — Toon 66
Bom Ragebol 1 t/m 3 — Paul 90
Bouco De tanden van de haai — Jef 98
Bruden Victor Hugo's Quasimodo — Toon 90
Broeders Tyandall De reis naar het noorden — Paul 65
Bucket Nomad 1 t/m 4 — Karin 69
Cailleteau Wayne Redlake 900 Geweren — Jef 69
Campbell Gen 13 — Jef 66
Cestac Het miljuf monster — Jef 98
Chagnaud Nomad 1 t/m 4 — Karin 69
Charlier Luitenant Blueberry — Jef 97
Choi Gen 13 — Jef 66
Christin De blanke sultane — Pieter 97
Com & Het huis waar de bomen dromen — Pieter 66
Constant Bitume De redder van la linea — Jef 98
Counhaye Professor Stratus 1 t/m 3 — Jef 90
Davodeau De stroman — Paul 98
Desberg Zwart sloeg 1 De geur van illusies — Hans 98
Dethoury De uitvoering — Paul 98
Diversen Formaline — Toon 96
Van Driel Mijnheer Servelaat neemt vakantie — Pieter 69
Dubois Het kleine volkje 1 Bonnie Tom — Paul 99
Duval Het kleine volkje 1 Bonnie Tom — Paul 99
Duval Wayne Redlake 900 Geweren — Jef 99
Eisner Een contract met god — Jef 66
Eisner Dropsie Avenue — Hans 66
Foerster Styx — Jef 65
Forest Het geloof heiligt de middelen — Toon 66
Frank Ragebol 1 t/m 3 — Paul 90
De la Fuente Aliot Het kind der duisternis — Jef 97
Le Gall Theodoor Cleysters — Karin 66
Garner Gen 13 — Jef 66
Gibbons Watchmen — Hans 69
Gibrat Hoog water — Hans 66
Gillon De laatste knusse zaal 1 — Paul 90
Gimenez De Metabaronnen 1 Othon van Salza — Karin 90
Graud Luitenant Blueberry — Jef 97
Goetzinger De blanke sultane — Pieter 97
Van Gompel Strips aha! De wereld van het beeldverhaal — Paul 65
Gotlib Kodo Voos en Hamster Joviaal — Jef 66
Haldeman Dallas Barr 1 Doodmanshand — Paul 69
Van Hamme Blake en Mortimer De zaak Francis Blake — Pieter 90
Hendrickx Strips aha! De wereld van het beeldverhaal — Paul 65
Hendriks Tomoyo — Jef 65
Van Hooydonk e.a. Ziet eens wat 'n schoon koleuren · Suske & Wiske en kunst — Pieter 66
Jodorowsky Aliot Het kind der duisternis — Jef 97
Jodorowsky De Metabaronnen 1 Othon van Salza — Karin 90
Keunen Dodric De wal des doods — Jef 90
Lamy Wayne Redlake 900 Geweren — Jef 69
Lapi re Het seizoen van de palingen — Toon 66
Lapi re De laatste knusse zaal 1 — Paul 90
Leoroit Xoco De vlinder van obsidiaan — Jef 67
Lee Gen 13 — Jef 66
Makyo Een hart voor IJsland — Paul 90
Marvano Dallas Barr 1 Doodmanshand — Paul 69
Moebius De man van de Ciguri — Jef 69
Moore Watchmen — Hans 69
Morvan Nomad 1 t/m 4 — Karin 69
Mosdi Xoco De vlinder van obsidiaan — Jef 67
Mounier Dock 21 1 en 2 — Toon 69
Oger Gorn 1 Zelfs de dood. — Paul 67
Van Pesdorp Tyandall De reis naar het noorden — Paul 65
Pecqueur Hoog water — Hans 66
Peeters De duistere steden Het scheve kind — Jef 98
Prado Oude liefdes — Toon 97
Pratt Onder een verre hemel — Paul 90
Raives Brieven van overzee — Paul 97
Raven Erika — Toon 69
Richelle Mooi als de dood — Jef 90
Rodolphe Dock 21 1 en 2 — Toon 69
Savoia Nomad 1 t/m 4 — Karin 69
Schreger Wolven — Karin 69
Schuiten De duistere steden Het scheve kind — Jef 98
Shirow Appleseed De uitdaging van Prometheus — Hans 66
Smith Bone 1 — Karin 66
Sokal De man die niet meer schreef — Hans 98
Stassen Luis de Portugees — Toon 98
Tarquin Lanfeust van Troy 1 en 2 — Karin 69
Vandam Bitume De redder van la linea — Jef 98
Vatine Wayne Redlake 900 Geweren — Jef 69
Verron De belevenissen van pater Govert Suurbier 1 Papoea's — Paul 67
Verwimp Dodric De wal des doods — Jef 90
Vleeschouwer De wraak van de dikke ding — Jef 66
Vrancken Zuwerr Zwart sloeg 1 De geur van illusies — Hans 98
Warnauts Brieven van overzee — Paul 97
Yann De belevenissen van pater Govert Suurbier 1 Papoea's — Paul 67